

**: ČAS :**

**Znanstvena revija  
„Leonove družbe“**



**Ljubljana : 1915**  
**Letnik IX. Zvezek 3.**

**Tisk Katoliške Tiskarne.**

## Vsebina.

### ČLANKI:

Dr. Fr. Grivec, Ruski problem . . . . .	121
Dr. Krek, Gospodarske glose . . . . .	138
Dr. Josip Mantuani, Umetnost in vojna . . . . .	145
Dr. V. Šarabon, Svetovni promet po morju . . . . .	153
Iv. Podlesnik, Socialna demokracija in vojska . . . . .	165

### OBZORNIK:

Verstvo in kultura: Nova doba. (A. U.) »Svetovni nazor polizobražencev«. (A. U.) Literatura. — Kultura: W. Wundt: Über den wahrhaften Krieg. (A. G.) Prof. Fr. Kovačič: Alkoholizem. (A. G.) — Sociologija: »Sociologija trpljenja«. (A. U.) — Filozofija: Etika. (A. U.) — Pedagogika: Skrb za verski duh vojaštva. (J. Hafner.) F. W. Foerster, Das österreichische Problem. (A. U.) — Beležke. — Glasnik »Leonove družbe«.

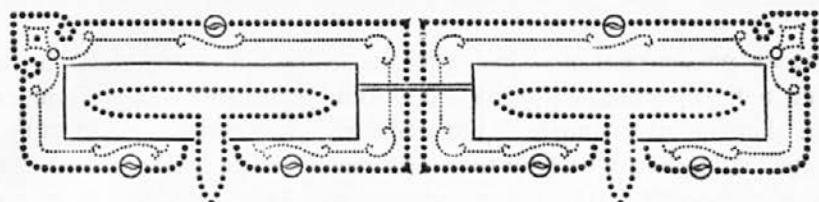
---

---

»Čas« izhaja kot dvomesečnik. List je ena izmed rednih letnih publikacij »Leonove družbe«. Letnina za »Čas« in druge redne publikacije L. D. znaša 6 K. Pošilja naj se na naslov: »Leonova družba« v Ljubljani.

---

---



## Ruski problem.

Dr. F. Grivec.

»Rusija ni niti Azija niti Evropa, ampak Rusija je Rusija.« S temi besedami je neki ruski državnik jako dobro označil svojo domovino.<sup>1</sup> Rusija je nekaj posebnega. Po svoji zgodovini in po zemljepisni legi se bistveno razlikuje od drugih držav, je svet zase. Rusi svojo domovino po pravici ločijo od Evrope, dasi je Rusija zemljepisno del Evrope.

Odkar se je po razpadu stare kijevske Rusije začela okoli Moskve zbirati nova ruska država (v 15. stol.), se je zapadna Evropa vedno zanimala za Rusijo in jo želela privabiti v krog zahodnoevropskih krščanskih držav. Rimski papeži in nemški cesarji so si od 15. stoletja dalje prizadevali, da bi Moskvo pridobili za zedinjenje s katoliško Cerkvijo in za politično zvezo proti Turkom. V ta namen so v Moskvo pošiljali svoje poslanca. Med njimi sta se odlikovala naša rojaka baron Žiga Herberstein in baron Ivan Kobencelj (1575). Žiga Herberstein je bil dvakrat v Moskvi kot poslanec cesarjev Maksimilijana I. in Karola V. Z velikim zanimanjem je preiskoval moskovske razmere ter jih opisal v knjigi »Rerum Moscovitarum commentarii« (prva izdaja Basileae 1556, druga 1571), ki ima še zdaj veliko vrednost kot eden najtočnejših starejših opisov Rusije.

Vse to plemenito in idealno prizadevanje se je ponesrečilo, kakor so se ponesrečili tudi poskusi poljskih kraljev (zlasti Štefana Bathoryja), ki so hoteli Moskvo premagati in preko njenih razvalin korakati proti Carigradu. Rusija je bila že takrat za zahodno Evropo velika uganka, zagonetna Sfinga, kateri se niso mogli niti prijateljsko približati niti jo s silo uničiti.

Že od 15. stoletja dalje je bila Rusija za Evropo vir mnogih prevar in presenečenj. Občudovali so njeno ogromno moč, a bili

<sup>1</sup> Gl. O. Hoetzsch, Rußland. Eine Einführung auf Grund seiner Geschichte von 1904–1912 (Berlin, 1913.) str. 6.

zopet presenečeni po njeni slabosti. V zadnjih dveh stoletjih je imela Evropa večkrat priložnost občudovati rusko mešanico moči in slabosti, naprednosti in nazadnjaštva, svobodoljubnosti in tiranstva, izvirnosti in suženjskega posnemanja. Pred desetimi leti so nas presenetili ruski porazi v vzhodni Aziji. Modre glave so modrovale o »velikanu na glinastih nogah«. V zadnjih dveh ali treh letih so se pa začeli kazati pojavi ruske notranje prenovitve in okrepitev.

Šele ob koncu 19. stoletja je bilo mogoče nekoliko globlje pogledati v globine ruske duše ter razbrati najznačilnejše poteze zagonetne ruske Sfinge. Svet je obstrmel, ko so iznad ruske kulturne puščave vstali velikani ruske književnosti in na svojem polju zatemnili slavo največjih svetovnih umetnikov. V teh umotvorih so se pred začudeno Evropo razgrinjale tajne globine ruske duše. Evropska znanost se je iz kulturnih in političnih ozirrov začela globlje zanimati za ruski problem.

### Literatura o ruskem problemu.

Ko so Francozi po svojem porazu leta 1870/1 iskali novih zaveznikov, se je francoski zgodovinar Anatole Leroy-Beaulieu po naročilu revije »Revue de deux Mondes« resno lotil ruskega problema. Štirikrat je obiskal Rusijo ter se seznanil z mnogimi odličnimi Rusi. Njegovi članki o Rusiji so bili deloma prevedeni na ruski jezik ter so se v Rusiji v izvirniku in v prevodu mnogo prebirali. Pisatelj je iz Rusije prejel toliko dopolnil in kritik, da je mogel svoje delo nadaljevati s prijateljskim sodelovanjem mnogih Rusov. Tako je po desetletnem trudu nastalo obširno delo v treh debelih zvezkih,<sup>1</sup> ki je po mojem mnenju še vedno najboljše in najtemeljitejše delo o Rusiji. Dasi je bilo dovršeno že pred 30 leti in pozneje ni bilo bistveno prenovljeno, je vedno še ohranilo svojo svežo resničnost in aktualnost. Pisano je z veliko temeljitostjo in izredno živahnostjo; bere se z užitkom. Pisatelj je sicer svobodomiseln, a vendar tudi o verskih vprašanjih (cel tretji zvezek razpravlja o ruski veri in cerkvi) piše dosti trezno in dostojno. Umevno je, da je to delo znatno vplivalo na poznejšo važnejšo literaturo

<sup>1</sup> Anatole Leroy-Beaulieu, *L'empire des Tsars et les Russes*. 3 zv. 4. izdaja (najnovejša). Paris, 1897/8. Nemški prevod: *Das Reich der Zaren und die Russen*. I. zv. Berlin, 1884. II. in III. zv. Sondershausen, 1887 in 1890. Izvirnika v sedanjih razmerah nisem mogel dobiti; citiram nemški prevod.

o Rusiji. Ruski pisatelji ga še v najnovejšem času zelo cenijo in večkrat navajajo.

Glavno angleško delo o Rusiji je spisal D. M. Wallace.<sup>1</sup> Pisatelj je 7 let živel v Rusiji. Piše objektivno, a ne posebno globoko in ne strogo sistematično; delo ima deloma potopisni značaj. Njegovo stališče je konservativno protestantovsko. Svojih protikatoliških predsodkov ne skriva ter zelo neumestno in nerodno udarja po katoliški Cerkvi in duhovščini.

V zadnjih letih je izšlo več francoskih in angleških knjig o politični, socialni in gospodarski prenovitvi Rusije po letu 1905. Mnoge izmed njih so spisane pod vplivom vodilnih politikov in kapitalistov; dokazati hočejo, da je francoski in angleški kapital v Rusiji varno naložen ter da je rusko-francosko-angleška zveza koristna. Ta literatura nam v sedanjih razmerah ni dostopna, a jo lahko pogrešamo, ker imamo o ruski prenovitvi po letu 1905 dosti zanesljive nemške in avstrijske literature.

Najobširnejše sistematično delo o prenovljeni Rusiji je spisal O. Hoetzsch; naslov njegovega dela sem že navedel. Delo je zelo marljivo sestavljeno po ruskih virih in po lastnem opazovanju; pisatelj je Rusijo od leta 1902 dalje desetkrat obiskal. Zelo podrobno in dosti točno je opisana notranja ruska zgodovina leta 1904—1912, ruska revolucija (str. 88—136), ruske politične stranke, ustava, cerkev, šolstvo in uprava (137—186; 238—337), agrarno vprašanje in gospodarstvo (187—237; 338—379), armada in zunanja politika (338—436), narodnostni problem in ruski nacionalizem (437—518). Pisatelj sodi o Rusiji in o njeni nepričakovani prenovitvi splošno zelo prijazno in ugodno.

Ruska gospodarska vprašanja je zelo skrbno proučila večja družba nemških upravnih uradnikov in berlinskih profesorjev pod vodstvom prof. Auhagena in M. Seringa.<sup>2</sup> Ta družba je leta 1912 priredila znanstveno popotovanje po Rusiji (108 mož) ter svoje rezultate predložila v navedeni knjigi. Sodba o prenovljeni Rusiji je ugodna.

Izmed Poljakov je o Rusiji zlasti mnogo pisal dr. M. Zdziechowski. Raztresene poljske članke je leta 1907 zbral v nemškem

<sup>1</sup> D. M. Wallace, *Russia*. 1. izd. 1877, 2. izd. 1905. Nemški prevod je izšel l. 1906 že v četrti izdaji: Wallace-Purlitz, *Rußland*. 2 zv. Würzburg, 1906.

<sup>2</sup> Sering, *Rußlands Kultur und Volkswirtschaft. Aufsätze und Vorträge im Auftrage der Vereinigung für staatswissenschaftliche Fortbildung zu Berlin*. (Herausgegeben von M. Sering.) Berlin und Leipzig, 1913.

prevodu.<sup>1</sup> Knjigo sem ocenil v »Času« 1908 (str. 92). Veliko gradiva o Rusiji je podal »Świat Slowanski« v Krakovu.

Znani češki profesor in politik T. G. Masaryk se je že od mladih let zanimal za slovanska vprašanja, zlasti za Rusijo. Večkrat je potoval v Rusijo ter tudi sicer stopil v osebni stik z mnogimi Rusi. Tako je polagoma zbral gradivo za obširno delo o Rusiji; izšlo je v nemški in češki izdaji.<sup>2</sup> V uvodu k nemški izdaji pravi, da hoče po analizi Dostojevskega opisati bistvo ruskega problema in ruske revolucije. Pričujoča dva obširna zvezka (I. zv. 388 str., II. zv. 533 str.) sta šele prvi del. Drugi del bo v prvi polovici obravnaval o zgodovinski in verski filozofiji Dostojevskega, v drugi polovici pa o notranji zvezi Dostojevskega z rusko literaturo od Puškina dalje in z zahodnoevropsko literaturo. Delo je torej zelo obširno zasnovano, zdi se, da preobširno.

Prvi zvezek razpravlja o vlogi vere in cerkve v ruski zgodovini (»Sveta Rusija«, Moskva — tretji Rim. Str. 11—46) in podaje pregled o ruski socialni in politični zgodovini do najnovejšega časa (47—169). Jedro cele knjige so monografije o Čaadajevu kot zastopniku katoliške struje (195—208), o slavofilstvu (209—292), o »zapadnikih« (293—332), o A. Hercenu kot zastopniku političnega in filozofičnega radikalizma (333—371). Drugi zvezek je zbirka monografij o Bakuninu, o zastopnikih ruskega realizma, nihilizma in terorizma (do str. 131), o sociologičnem subjektivizmu in pozitivizmu (Lavrov in Mihajlovskij, 132—195), o Katkovu, Pobědonoscevu in Leontjevu kot zastopnikih uradnega patriotizma (196—224). Zelo zanimiva in podrobna je monografija o Vladimirju Solovjevu (225—277). S to razpravo se sicer ne strinjam popolnoma, a rad priznam, da je temeljita. Sledijo bolj pregledne in bolj celotne razprave o ruskih marksistih, »narodnikih«, socialnih demokratih, revolucionarjih, anarhistih (Kropotkin) in liberalcih (278—400). Zelo zanimiva so poglavja o verski in moralni krizi med ruskimi revolucionarji in socialisti (401—424), o noetičnem (erkenntnistheoretisch) in verskem problemu ruske filozofije (427—460), o boju demokracije proti cerkvi (461—479) in glavnih ruskih socialnih, verskih in kulturnih idejah (480—512).

<sup>1</sup> M. Zdziechowski, Die Grundprobleme Rußlands. Wien, 1907.

<sup>2</sup> T. G. Masaryk, Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie. Soziologische Skizzen. 2. zv. Jena, 1913 (Rußland und Europa. Studien über die geistigen Strömungen in Rußland. 1. Folge). Nemški izvirnik je izšel v češkem prevodu pri Laiditerju v Pragi (1913) pod naslovom »Rusko a Evropa«.

Masarykova knjiga je torej povečini zbirka monografij. To je njena prednost in njena slabost. V teh monografijah je obdelano velikansko gradivo in ocenjena zelo obširna literatura. A Masaryk se preveč izgublja v podrobnostih in kritičnih analizah; zato trpi enotnost, sistematičnost in preglednost. Sploh je že sicer znano, da je pretirana razjedajoča kritika glavna Masarykova slabost. Masaryk zna bistroumno kritizirati, zapazi marsikatero protislovje v nasprotnih sistemih, vidi slabosti nasprotnih teorij. Z neko slastjo in spretnostjo podira in razdira. Ne zna pa enotno sestavljati in graditi, ter sam zagreši marsikatero nedoslednost. Na raznih mestih razvija svoje nazore, a ti so taki, da jih moramo povečini odločno odkloniti. O njegovih verskih, filozofičnih in socialnih nazorih, ki jih v tem delu večkrat vpleta, bom govoril v posebni razpravi. Tukaj omenjam samo toliko, da tudi v tej knjigi pogosto strastno napada katoliško Cerkev in krščansko naziranje.

Priznati pa moramo, da Masaryk dobro pozna Rusijo in rusko književnost. Občudovati moramo njegovo široko izobrazbo, njegovo kritično spretnost, njegovo neutrudno delavnost, gorečnost in odločnost, s katero širi svoje nazore in napada svoje nasprotnike. To so sploh njegove prednosti, ki so mu priborile toliko ugleda in vpliva.

Kdor hoče globlje proučiti ruski problem, mora poznati tudi rusko literaturo, ne samo znanstveno, ampak tudi leposlovno. Rusko dušo in njene probleme razkrivajo veliki mojstri ruskega romana, zlasti Dostojevskij in Tolstoj.

Osnovna vprašanja ruske kulture in države sistematično obravnava znani ruski kulturni zgodovinar in politik Miljukov.<sup>1</sup> Njegovo delo o ruski kulturi je edina ruska knjiga te vrste. Delo je zelo skrbno in samostojno sestavljeno. Duhoviti pisatelj posega globoko v bistvo ruskih kulturnih vprašanj. Žal, da je preveč pod vplivom Comtevega pozitivističnega evolucionizma in ekonomičnega materializma; zato se nekoliko preveč kažejo vplivi apriornih konstrukcij.

Ruske duševne struje v prvi polovici 19. stoletja je temeljito orisal znani ruski literarni zgodovinar A. N. Pypin.<sup>2</sup> Globok po-

<sup>1</sup> P. Miljukov, Očerki iz istorii ruskoj kulturi. 3 zv. Petrograd, 1904. 1. in 2. zv. sta izšla tudi v nemški izdaji (pod nadzorstvom pisatelja samega): Skizzen russischer Kulturgeschichte. 2 zv. Leipzig, 1898—1901. Rabil sem nemško izdajo.

<sup>2</sup> Pypin, Charakteristiki literaturnyh mnënij.<sup>2</sup> Petrograd, 1890.

gled v dušo ruske inteligence odpira zbornik »Věhi«, ena najznačilnejših ruskih knjig.<sup>1</sup> To knjigo deloma dopolnjuje Pankratov<sup>2</sup> s svojimi slikami o ruski verski prenovitvi. Duševno razpoloženje ruske inteligence ob izbruhu ruske revolucije leta 1905 jasno odseva iz ruskega zbornika, ki ga je Rus J. Melnik izdal v nemškem prevodu.<sup>3</sup> Zelo zanimivo je ta zbornik primerjati z »Vehami«, da se spozna, kako se je ruska inteligenca v par letih streznila in premenila. Izmed zbranih del raznih ruskih kulturnih voditeljev so zlasti zanimiva in značilna zbrana dela največjega ruskega filozofa in borilca za cerkveno edinstvo, Vl. Solovjeva.<sup>4</sup>

### Ruski značaj.

Pleme in kri, zgodovina in kultura, cerkev in država, narava in gospodarstvo, sploh najrazličnejše sile in nasprotujoči si vplivi so sodelovali, da so iz ruskega značaja napravili zagonetno mešanico navidez nesoglasnih potez. Zagonetni ruski značaj srečujemo v samoraslo izvorni ruski književnosti, v Tolstoju in Dostojevskem, med inteligenco in med »mužiki«, na kulturnem polju in na bojnih poljanah.

Na dnu ruskega značaja se še vedno skriva dobrodušna mehkost, gibčna sanjavnost, demokratična ljudomilost in anarhistična svobodoljubnost slovanske narave, kakor se nam predstavlja v staroruskih »bylinah«. Staroruski Ilija Muromec ima še sorodnike v poznejši vojaški zgodovini; v sedanjih Rusih še polje staroruska kri, dasi razredčena.

Ob koncu 10. stoletja so Bizantinci staroruskega Ilija Muromca krstili, ga oblekli v hladni železni oklep bizantinskega formalizma, na prej skromno glavo so pritislili čelado bizantinskega ponosa, v srce vlili žolča sovraštva do katoliškega zapada in do vsega tujega. Orjaški Ilija Muromec se je še krepko otresal in svobodno gibal. Bizantincem je bil hvaležen, da so ga krstili, a bizantinski oklep ga je neprijetno žulil, izpod bizantinske čelade je še prijazno gledal svoje zapadne brate, v srcu še ni zamrla

<sup>1</sup> Věhi. Sbornik statej o russkoj intelligenciji. Moskva, 1909.

<sup>2</sup> A. S. Pankratov, Iškušcie Boga. Očerki sovremennyh religioznych iskanij. 2 zv. Moskva, 1911.

<sup>3</sup> Russen über Rußland. Ein Sammelwerk. Herausgegeben von J. Melnik. Frankfurt, 1906. — Videti je, da so vsaj nekateri ruski pisatelji (P. Struve, E. Trubeckoj, V. Rosanov i. dr.) svoje prispevke napisali nalašč za ta zbornik.

<sup>4</sup> Sobranie sočinenij Vl. S. Solovjeva. 9 zv. Petrograd, 1901—1907.



dobrodušna ljubezen do tujcev in pod haljo kijevskega meniha je še dihal staroruski Adam. Kristjan kijevske Rusije je predobro čutil, da Bizantinci ne znajo vzgajati. Zato jih ni ljubil in ne spoštoval. A vendar se jih je bal, ker mu je tako veleva strogi strah božji bizantinskega krščanstva; zraven se je pa v njegovo preprosto srce prikradlo nekoliko ničemurnega ponosa, da ima tako mogočne pokrovitelje.

Ilija Muromec se še ni dobro privadil nove obleke, a že je moral pred Tatari bežati (13. stol.) v severne pokrajine, proti Moskvi in še dalje proti severu in vzhodu. Že Bizantinci so Ruse učili prestopke kaznovati z nečloveškim iztikanjem oči, s sekanjem rok in s podobnimi krutostmi. Tatari so kruti pouk nadaljevali in pripomogli, da je v Moskvi zmagalo bizantinstvo (Masaryk I 37) s svojim strogim formalizmom in absolutizmom. Moskvič se je obema učiteljema zahvalil, vsakemu po svoje; Tataru po tatarsko, Bizantincu po bizantinsko. V 15. stoletju se je Moskvič zavedel, da je Moskva »tretji Rim«; ob koncu naslednjega stoletja (1589) si je izvolil svojega patriarha ter se ločil od Carigrada, podobno kakor nekdanj Carigrad od Rima. Tatar in Bizantinec sta ruskemu značaju vendarle vtisnila svoj pečat; Bizantinec globlje kot Tatar.

Moskva se je komaj eno stoletje veselila svoje ponosne samostojnosti. Nove primesi se še niso zlele v mirno harmonijo, a že je Peter Veliki »prebil okno v Evropo« (Petrove besede), brezobzirno poteptal celo vrsto starih tradicij, s kruto silo obrl staroverske brade ter patriarhalnega Ilija Muromca vpregel v jarem birokratizma in militarizma.

Tako je zgodovina in kultura vzgajala Ruse. To ni bila individualna vzgoja po psihologični metodi, ampak brezobzirno kruto vsiljevanje tujih vplivov. Cerkev in država sta se združili, da so se med slovanskimi Rusi udomačile nove oblike in tuje navade, ki so prvotno zrastle v čisto drugih razmerah in na drugačnih tleh. Na staro obleko so všivali nove krpe in novo vino vlivali v stare mehove.

Novo oblikovanje ruskega značaja sta podpirali narava in kri. Staroruska kri se že v Kijevu ni branila sorodstva s sosedi; v Moskvi se je še bolj pomešala s finsko in drugo krvjo. Še krepkeje in odločilneje je v ruski značaj posegla neusmiljeno stroga severna narava.

Divji navali tatarskih in turških rodov so ruski narod že v zgodnji mladosti pregnali s plodne črne zemlje pod južnim solncem

in ga za več stoletij s kruto silo potisnili od bregov Črnega morja daleč proti severu. Ruski narod je bil vzgojen pod strogim severnim nebom. Šele pred dobrim stoletjem se je mogel tok ruske kolonizacije obrniti proti jugu k valovom Črnega morja, v vabljivo bližino bajnega Carigrada.

Neprijazna severna narava se je pobratila s hladno bizantinsko strogostjo in tatarsko krutostjo. Severna narava na kontinentalni planjavi ne pozna milih prehodov, ampak ljubi presenetljive skoke iz ene skrajnosti v drugo. Pol leta vlada najostrejša zima. Nobeno gorovje ne zadržuje zimskih vetrov, noben morski tok ne omiljuje neusmiljene zime. Pomladi skoraj ni. S hrupnim bobnenjem poka led, razlijejo se povodnji, solnce pripeka in naenkrat zavlada vroče poletje z dolgimi dnevi in »belimi« nočmi. Kratka jesen naglo preide v kruto zimo z brezkončno dolgimi nočmi. Na jugu so sicer krajše zimske noči, sploh krajša zima in daljše poletje. A ker ni gorskih ovir in toplih morskih tokov, zato ostra zima sega do bregov Črnega morja ter se menjava z vročim poletjem brez pomladi in jeseni.

Gospodarske razmere so bile v soglasju z ostro naravo. Ruski kmet je, deloma prisiljen po sovražnih navalih, deloma prostovoljno, koloniziral velikanske neobdelane in neobljudene planjave, podobno kakor so Evropejci kolonizirali Severno Ameriko. Toda Amerika ima ugodnejše podnebje, boljšo zemljo, je po morju zavarovana pred sovražnimi napadi, naseljenci so iz Evrope prinesli gospodarsko in umsko izobrazbo. Rus je pa moral brez izobrazbe in sredstev orati ledino pod ostrim podnebjem, po pustih planjavah širiti kulturo, katero je preko mnogih ovir počasi sprejemal iz daljnih dežel. Hkrati je bil učenec in učitelj. Vrhutega je moral v službi militarističnega absolutizma braniti svojo od vseh strani nezavarovano domovino.

To so glavni pogoji in bistvene sestavine ruskega značaja.

Bizantinci so mladostno živahne Ruse oblekli v strogi formalizem bizantinskega krščanstva. Ljudomilo krščanstvo se je Rusom oznanjalo s primesmi strogega strahu božjega stare zaveze. V duši vernega Rusa se je naselilo nagnjenje k fatalistični veri, slepi pokorščini in topi vdanosti. Nepraktično in nedosledno bizantinsko krščanstvo je Ruse učilo trpeti in umirati, ne pa živeti. Stroga narava in ostro podnebje je pospeševalo to pasivnost.

Rus se je moral vedno boriti z neprijazno naravo brez upa, da si jo popolnoma ukloni. V tem boju se je utrjevala ruska

krotka vdanost, stoično neobčutna potrpežljivost, fatalistična resignacija, lena vztrajnost, negativna energija, zavest slabosti in onemoglosti. Tiranstvu narave se je pridruževalo tiranstvo absolutne države. Rus zna trpeti in umirati, a zna se tudi žrtvovati. Rusko ljudstvo je miroljubno in najmanj bojevito, a vendar daje najvztrajnejše vojake v Evropi (Leroy-Beaulieu I 119—121).

V boju z naravo se vzgaja tudi delavnost in odločnost; severni mraz sili k delu in gibanju. Težavno obdelovanje ledine pod ostrim podnebjem goji praktičnega duha, budi zdravi človeški razum in preganja sentimentalnost. Rus je v marsičem podoben severnemu Amerikancu. V Rusiji ni nikoli uspevala romantika. Lermontova in Puškinova romantika je bila importirana in se je hitro preživela. Samorasla ruska umetnost je realistična. Rus ima sicer veselje do abstraktnega razmišljanja, a vedno ga nekaj vleče k praktičnemu življenju. Ruska filozofija se najbolj zanima za etična in socialna vprašanja; vse presoja s praktičnega stališča.<sup>1</sup> V ruski filozofiji in umetniški kritiki se skriva ameriški praktični pragmatizem in utilitarizem. Ruski amerikanizem je premagal celo Tolstoja in ga navdihnil s preziranjem do umetnosti.

S tem smo se že doteknili protislovij in kontrastov v ruskem značaju. Teh je veliko. Rusi sami trdijo, da je v vsakem Rusu brezno zla in brezno dobrote. Peter Veliki s svojimi značilnimi kontrasti je tipični zastopnik ruskega značaja. Ruska književnost rada predstavlja bolešno razdvojenost ruske duše.

Orientalni duh je menda sploh zmožen v svojem umu in značaju združevati velika nasprotja in nedoslednosti. To opažamo nekoliko pri Bizantincih, še bolj pa pri Indijcih in Kitajcih. V Rusu se je ta zmožnost vzgajala po zgodovinskih in naravnih vplivih. Bizantinsko krščanstvo, tatarski jarem, moskovski absolutizem, Petrova reforma, vsi ti vplivi so Rusom vsiljevali tuje primesi brez organskih prehodov in brez psihologične zveze. Rus do najnovejše dobe še ni imel priložnosti, da bi vse to prebavil in uredil. Zgodovinskim in kulturnim nasprotjem se pridružujejo presenetljiva nasprotja v naravi in gospodarstvu.

Rusija je mlada naseljeniška država, podobna Ameriki; ruska kolonizacija se je vršila do 19. stoletja in še ni končana. A hkrati je stara vojaška monarhija, podobna Turčiji. Hkrati mlada in stara, učenka in vzgojiteljica. Podobna je igralcu, ki mora nastopiti

<sup>1</sup> Masaryk I 170—171; Bulgakov v »Věhah« 5—15; Leroy-Beaulieu I 123.

preden se je naučil svoje vloge, delavnemu možu, ki je preživel mladost brez vzgoje (Leroy-Beaulieu I 38—39). To notranje nesoglasje se je kazalo pri vseh važnejših ruskih nastopih do leta 1905.

V boju z naravo se je Rus navadil prenašati največja naspotja. Rus brez težave prenaša skrajni mraz in skrajno vročino; nepričakovane premembe, velike katastrofe in nesreče ga ne spravijo iz ravnotežja. V ruskem značaju je mešanica moči in slabosti, ognjevitosti in apatije, trdovratne konservativnosti in lahkotne gibčnosti, nerodnosti in spretnosti, sanjivosti in delavnosti, trdosti in dobrodušnosti, brezčutnosti in dobrote. Narava je Rusa vzgajala kot neprijazna mačeha. Rus ve, kaj je trpljenje in bolečina, zato se odlikuje po sočutju, usmiljenosti, dobrodelnosti in po idealni požrtvovalnosti. V prepiru je trd in sirov, na bojnem polju vztrajen, a plemenit sovražnik (Leroy-Beaulieu I 122).

Brezkončna enoličnost ruskih planjav nagiblje k otožnosti, dolge noči budijo melanholijo; brezmejna narava budi zavest osamljenosti in onemoglosti. A prav zato je Rus zelo družaben, ljubi združnost in razodeva organizatorsko spretnost; teži po zabavi in razvedrilu, ljubi dovtip in smeh. Toda v ruskem smehu večkrat zazveni neka otožnost; ruska zabava bi se nam večkrat zdela dolgočasno enolična. Neizmerna planjava goji sanjavo in mysticizem, budi nevzdržno hrepenenje in drzno mišljenje, ki se ne boji skrajnih posledic in absurdnosti. Ostro podnebje in kolonizatorski duh pa nagiblje k praktičnosti. Obširna in prazna planjava razteza domišljijo, a ji ne daje sorazmerne vsebine in jašnih obrisov. Zato pogrešamo originalne stvariteljnosti in krepke individualnosti (»Vehi« 70—96). Vendar se Rus odlikuje po izvirnem pojmovanju in izražanju; tuje vplive in misli sprejema na svojski način.

Neizmerne planjave budijo čuvstvo onemoglosti in nagibljejo k družabnosti. Z druge strani pa ista posebnost ruskih planjav budi neko hrepenenje po daljavi, željo po potovanju in preseljevanju. V Rusu se stara nomadska kri še ni popolnoma umirila; rad se seli, rad potuje in roma. Ruska nomadska nestalnost se javlja tudi v kraljestvu misli. Rusija je »lesena Evropa« (izraz zgodovinarja Solovjeva, očeta znanega filozofa). Za stavbe ne nudi kamena, ampak le les. Preprosta lesena kočica lahko zgori, se hitro razdere in zlahka zopet zgradi. Zato ne daje stalne podlage in ne naveže srca na domačo grudo. Rus ni navezan na svojo kočico, pač pa ljubi svojo širšo domovino. Ta posebnost ga

usposablja za osvojevalno kolonizacijo in daje dobre vojake za ekspanzivno politiko.

Ko govorimo o ruskem značaju, ne smemo prezreti ruske religioznosti. Rusi so morebiti najvernejši narod v Evropi. Ali je ruska vernost utemeljena v slovanskem, oziroma ruskem narodnem značaju? Leroy-Beaulieu sodi, da je ruska vernost plod ruskih naravnih, zgodovinskih in socialnih razmer. »V Rusiji izvira religioznost iz tal in rosi z neba« (Leroy-Beaulieu III 13). Zanimivo je, da je ravno severna Rusija domovina živejše religioznosti in verskih sekt. Isti razlogi, ki so pospeševali rusko vdanost, potrpežljivost, pokorščino, požrtvovalnost, zavest slabosti in onemoglosti, so pospeševali tudi religioznost. Rusko krščanstvo je sicer formalistično, a vendar tako živo in krepko, da je mogočno vzplapolalo v ruski književnosti ter nazadnje tudi v prej brezverski inteligenci zbudilo religioznost in »bogoiskateljstvo«.

Ruska zgodovina in žalostne ruske socialne razmere so do zadnjih let pospeševale pasivno in negativno stran ruskega značaja. Zato je Rusija Evropo tolikokrat presenetila po svoji slabosti; zato v ruski literaturi odseva tako boleсна razdvojenost. V zadnjem desetletju je ruski narod dobil priložnost, da je razvil aktivne zmožnosti in spretnosti svoje »široke nature« (ruski izraz). Zato se je Rusija zares nepričakovano okrepila. Mogoče je, da se bo tudi ruski značaj okrepil in konsolidiral ter nasprotja spravil v lepše soglasje.

Tako nam globlji pogled v ruski značaj pomaga razrešiti marsikatero skrivnost ruske Sfinge.

### **Ruska revolucija.**

Nasilno vzgajanje ruskega naroda in značaja je naposled rodilo silovit odpor, revolucijo. Revolucija je torej v organični zvezi z zgodovino ruskega naroda. Ruski problem je problem revolucije, pravi Masaryk (II 480). Peter Vel., stvaritelj nove Rusije, je bil revolucionar; nastopal je kot revolucionarni nasilnik. Skozi okno, ki ga je on »prebil v Evropo«, je v višja nadstropja Rusije pihal revolucionarni veter. Francosko svobodomiselstvo 18. stoletja je bilo v Rusiji priljubljeno. Isti duh, ki je rodil francosko revolucijo, je vznemirjal tudi Rusijo.

Ruska država ni organična tvorba ruskega naroda. Na trdih moskovskih tleh se ni mogel razviti krepak kmečki stan, ni moglo uspevati niti samostojno plemstvo niti meščanstvo. Vse se je zbi-

ralo okoli kneza in okoli njegove vojaške organizacije, ki je bila nujno potrebna za obrambo naravno nezavarovane dežele. Državna potreba in knezov ukaz je določal službo in stališče stanov; stanovi so bili le orodje države, brez privilegijev in brez političnih pravic. Organizacija države in stanov se je v Rusiji izvršila v ravno nasprotni smeri kakor na zahodu.<sup>1</sup> Cerkev je to organizacijo prevlekla z bizantinsko konservativnostjo in ožarila s sijajem »tretjega Rima«. Zato se po mnenju mnogih ruskih domoljubov ruska država ne bi mogla reorganizirati po mirni evoluciji, ampak le po krvavi revoluciji.

Najprej so se proti ruski cerkvi in državi uprli staroverci (sredi 17. stol.) ter se borili z zares mučeniškim heroizmom. Staroverci so dokazali, da se v ruskem narodu skriva izredna energija in požrtvovalnost; ni čudno, da so ljubljenci A. Hercena in drugih ruskih revolucionarjev.

Evropski racionalizem in liberalizem 18. stoletja je v ruskih glavah povzročil še večjo revolucijo kakor na zahodu, ker je bila ruska država bolj absolutistična kakor zahodne države in ker ruska cerkev ni imela nobene filozofije in teologije v obrambo proti racionalizmu. A izobraženih Rusov je bilo takrat še malo in še ti so bili kot uradniki tako udeleženi pri vladi, da so radi delali po vzoru Katarine II., ki je liberalno mislila, a zelo neliberalno vladala; z Voltairejem so bili prepričani, da je krščanska religija za ljudstvo dobra in potrebna. V začetku 19. stoletja se je evropska izobrazba med Rusi že bolj razširila. V vojskah proti Napoleonu so se ruske čete dolgo mudile na zahodnoevropskih tleh. Ruski častniki so se navzeli naprednejših evropskih nazorov. Tako je nastala prva ruska revolucionarna zarota »dekabristov« (v dec. 1825). Uradna preiskava je dognala, da je bilo pri zaroti udeleženih nad 1000 oseb, skoraj sami plemiči, povečini častniki.

Zarota liberalnih dekabristov se je ponesrečila. Nastopil je skrajni absolutizem. Naučni minister Uvarov (1833—1849) je v treh besedah izrazil program absolutizma: pravoslavlje, avtokratija (samodržavje), narodnost. Ta program velja z malimi premembami še danes. Pod pritiskom brezobzirnega absolutizma se je moral polovičarski liberalizem umikati političnemu in socialnemu radikalizmu. Vodstvo naprednejših Rusov sta prevzela Aleksander Hercen in M. A. Bakunin.

<sup>1</sup> Miljukov dokazuje to teorijo v celem I. zv. svojih »Očerkov«; Leroy-Beaulieu I 237—239.

A. Hercen (1812—1870) je bil nezakonski sin bogatega moskovskega plemiča Jakovleva. V očetovi hiši v Moskvi se je že kot deček navduševal za Voltaireja, za francosko revolucijo in za dekabriste. Vseučiliške študije je dovršil na fizikalno-matematični fakulteti v Petrogradu. Filozofično izobrazbo je najprej zajemal iz Hegla, potem se je odločno oprijel pozitivizma (Comte), materializma (Feuerbach, Vogt) in ateizma. Njegov umski razvoj je značilen. Skoraj vsi ruski revolucionarji so po podobni poti prišli do skrajnega materializma in ateizma. Liberalni racionalizem se je umaknil radikalnemu materializmu in ateizmu.

Leta 1847 se je Hercen preselil v zahodno Evropo, kjer je ostal do svoje smrti. Po ponesrečeni pariški revoluciji leta 1848 je začel oznanjati nujnost umske revolucije, ki naj pripravi tla za krvavo revolucijo. Zahteval je svobodo in enakost vseh ljudi, a najprej je treba ljudi osvoboditi verskih, socialnih in političnih predsodkov; najprej je treba doseči enakost mišljenja, »enakost možganov«. S strastno ognjevitostjo in v sijajnem slikovitem slogu (Hercen je najbrž prvi ruski stilist) je v mnogih spisih in v svojem časopisu »Kolokol« (1857—1867) širil svoje ideje na zahodu in v Rusiji. Njegovi spisi so bili v Rusiji prepovedani, a so se vendar zelo širili po spretni tajni agitaciji; njegov »Kolokol« so prebirali celo v najvišjih inteligentskih in uradniških krogih.

Hercena bi lahko imenovali zastopnika teoretičnega revolucionarnega radikalizma in romantičnega anarhizma. Njegov sodobnik Bakunin (1814—1876) je zastopal dejavni in teroristični anarhizem, proslavljal je umor, zločin in razbojništvo. Kakor Hercen tako tudi Bakunin ne zaupa v Evropo, ampak veruje v Rusijo, v ruski »mir« in v ruski socialistični nagon.

Sredi 19. stoletja je bilo revolucionarno mišljenje v Rusiji že zelo razširjeno. Najradikalnejše evropske politične in socialne struje so imele v Rusiji številne zastopnike. Hercen in Bakunin sta imela v svoji domovini mnogo zaveznikov. Vplivni ruski pisatelji in kritiki Dobroljubov, Pisarev in zlasti Černiševskij so se borili za skrajni materializem, ateizem in socializem. Napadali in smešili so ne samo konservativnost, ampak tudi polovičarski liberalizem. Pisarevu n. pr. je liberalec pritlikavec, »krava, ki bi rada dirjala kakor kavalerijski konj«.

Materialistične, socialistične in ateistične ideje so okoli leta 1860 med rusko inteligentno mladino zanetile radikalni nihilizem. Nihilizem je do leta 1870 splošno nastopal samo kot neka

modna tajtev vse tradicije in avtoritete, kot boj za teoretični materializem in ateizem, kot upor mladine proti starejši generaciji. To dobo nihilizma je opisal Turgenjev v romanu »Očetje in sinovi« (1862). Po letu 1870 so začeli nihilisti svoje nazore širiti med ljudstvom in pripravljati tla za njih praktično izvršitev. Upali so, da bodo ravnokar osvobojene kmete (Aleksander II. je leta 1861 odpravil robsko tlačanstvo) pridobili za svoje ustavne in socialistične ideje. Toda to se jim ni posrečilo. Kmetje so bili do inteligence zelo nezaupni; vlada pa je začela to agitacijo strogo preganjati. Revolucionarji so svojo taktiko izpremenili.

Okoli leta 1878 so začeli revolucionarji s terorističnimi atentati na carja in na vplivnejše uradnike. To teroristično taktiko so z manjšimi presledki nadaljevali do leta 1905. Po letu 1881 so ruski socialisti in revolucionarji spoznali, da pri kmetih ne bodo nič dosegli. Zato so začeli socialistične in revolucionarne ideje širiti med naraščajočim industrijskim delavstvom. Tu so bila ugodnejša tla. Z naraščanjem industrije in delavstva je napredovala tudi revolucionarna organizacija. Tako so se pripravila tla za revolucijo leta 1905/6.

Leta 1905/6 je revolucionarno gibanje priklopelo do vrhunca. Višji sloji ruske inteligence so se nagibali k mnenju, da se da ustava doseči le po revoluciji. Celo med častniki in uradniki je imela revolucija svoje pristaše. Socialistično delavstvo je bilo zrelo za revolucijo. Kmetje so bili skrajno nezadovoljni, ker so splošno imeli premalo zemlje, da bi se mogli dostojno preživiti, in ker jih je prisilna zadruga (»mir«) neprijetno omejevala. Nezadovoljnost so pospeševali porazi v nepopularni rusko-japonski vojski. Revolucija je izbruhnila z elementarno silo. Državni temelji so se majali. Car je bil prisiljen dovoliti ustavo (30. okt. 1905). S tem je bila pomirjena večina inteligence. Leta 1906 se je uredilo agrarno vprašanje. Odpravila se je prisilna zadruga (»mir«), državna in carska zemljišča so se po posredovanju kmečke banke razprodala kmetom. Tako so bili odpravljene vzroki kmečke nezadovoljnosti.

Revolucionarji pa le niso še odnehali, ampak so hoteli svoje delo nadaljevati do skrajnih socialističnih in republikanskih posledic. Toda zmotili so se. Velika večina inteligence je bila odločno proti taki revoluciji. Kmečko ljudstvo se ni dalo več razburjati. Vlada je energično nastopila. Revolucija je bila strta. Rusija se je pomirila. Sedanja ustava sicer ni popolnoma zadovoljiva, a vendar daje možnost, da se na njeni podlagi polagoma dosežejo še na-



daljnje ustavne in demokratične uredbe. Splošno je zmagalo prepričanje, da revolucija ni več nujno potrebna in da naj se boj za politično svobodo in enakost odslej vrši na temelju ustave. Zmagala je torej struja, ki je sorodna z nemškimi socialnodemokratičnimi revizionisti.

Ruska revolucija je zopet pokazala, da je Rusija poseben svet zase, da je torej ne smemo meriti z zahodnoevropskim merilom. Ruska revolucija se bistveno loči od podobnih zahodnoevropskih poskusov. Rus je tudi kot revolucionar še ohranil značilne prednosti in slabosti svojega značaja. Poglejmo najprej prednosti ruske revolucije.

Rusko revolucionarno gibanje ni izhajalo iz nižjih in srednjih slojev kakor na zahodu, ampak vodili so ga višji sloji, plemstvo (dekabristi) in inteligenca. Večina revolucionarjev je bilo zelo izobraženih. Do leta 1882 je imelo 80% revolucionarjev visokošolsko ali srednješolsko izobrazbo. Ruski revolucionar se za revolucijo ni odločil vsled moralne propalosti ali iz sovraštva do privilegiranih stanov, ampak iz ljubezni do svojega naroda. Srd ruske revolucije in opozicije se je obračal le proti neznosnemu absolutizmu in birokratizmu. Tudi najstrastnejši ruski revolucionarji in opozicionalci so ljubili svojo domovino. Hercen in Bakunin sta ljubila rusko ljudstvo, verovala sta v Rusijo in bila nezaupna do zahodne Evrope. Med ruskimi revolucionarji je bilo mnogo plemenitih in požrtvovalnih idealistov.

Teoretični materializem in ateizem v ruskih revolucionarjih ni mogel zatreti zdrave človeške narave, ki ne more živeti brez religije. Rus je od krščanske vere prešel k revoluciji z naglim skokom brez psiholoških prehodov. Revolucija je bila samo menjanje verstva, oziroma zamenjanje verskega predmeta.<sup>1</sup> Sredi bogopozabnosti so revolucionarji še ohranili globokoverno rusko naravo, v boju proti veri se jim je vedno oglašalo hrepenenje po veri, kakor je to Dostojevskij izrazil v Ivanu Karamazovu. Revolucionarno gibanje je bilo neke vrste versko gibanje, verska sekta. Zato je bilo med revolucionarji toliko idealizma in fanatizma, toliko gorečnosti in mučeniške požrtvovalnosti. Zato se je ruske revolucije tako obilno udeleževal nežni spol, ki je sicer znan po svoji dovtetnosti za verske ideje. S tem je bila v zvezi neka posebna moralna resnoba in nekaka asceza mnogih ruskih revolucionarjev.

<sup>1</sup> Leroy-Beaulieu III 3—7.

V ruski revoluciji leta 1905/6 so se odkrile tudi njene mnogotere notranje slabosti. Te so s pravo rusko odkritosrčnostjo razkrili pisatelji značilnega zbornika »Věhi«, možje, ki so leta 1905 še simpatizirali z revolucijo. Ruski časopisi so pisali, da so »Věhe« spisane s srčno krvjo in s solzami kesanja. Pisatelji zbornika nastopajo hkrati kot skesani grešniki in kot nepodkupljivi obtožitelji.

Bulgakov obtožuje inteligenco, da se je ločila od ljudstva, se oddaljila od dejanskih razmer in pretrgala zvezo z rusko preteklostjo. Naprednjaške zapadne ideje je iztrgala iz zapadnega kulturnega konteksta ter jih slepo presadila v rusko kulturno puščavo.<sup>1</sup> Inteligenca je zavrгла vero ruskega ljudstva in versko kulturo zapadnega srednjega veka. Sprla se je z verno ljudsko dušo, a v svoji otroški naivnosti je brezverske zapadne ideje sprejela s slepo vero in z versko gorečnostjo. Zapadne ideje izvaja do skrajnih absurdnosti. Vse hoče naenkrat doseči. Ne pozna stopenj in počasnega razvoja, ne pozna zidanja, ampak misli, da bo z uničenjem prejšnjega reda že ustvarila nov red. Tako je nastal negativni revolucionarni heroizem, eksaltirana pustolovska romantika in votli revolucionarni patos. Umevno je, da se je za tako revolucijo navduševala mladina, a veliko zlo je, da je nezrela mladina imela vodilno vlogo in da se je vpeljala »paidokratija«. Med inteligenco in ljudstvom ni drugega prehoda kot kesanje in popoljšanje. Če se inteligenca ne bo skesano vrnila k veri ruskega ljudstva, potem se bo Rusija razcepila v dve verski stranki; nastala bo fanatična notranja vojska (»Věhi« 23—69).

Revolucionarna in opozicionalna ruska inteligenca je vse zapadne ideje presojala s strankarskega in s socialnega stališča. Blagor naroda, socialna ali politična korist je bila absolutno merilo. Ljubezni do resnice se je morala umekniti ljubezni do naroda (Berdjaev v »Věhah« 1—20). A ker je bila inteligenca v nasprotju z ljudstvom in po državnem absolutizmu odrinjena od sodelovanja pri vladi, zato se je njen navidezni pozitivizem in praktični amerikanizem izprevrgel v nepraktično abstraktno doktrinarstvo. Inteligenca je zanemarjala samoizobrazbo in samovzgojo. Poglavitno ji je bilo razdeljevanje kulturnih dobrin; nesposobna pa je bila za izvirno ustvarjanje in proizvajanje kulturnih vrednot (Geršenzon

<sup>1</sup> Razkol med rusko inteligenco in ljudstvom je utemeljen v ruski kulturni zgodovini, ki ne pozna psiholoških prehodov (glej poglavje o ruskem značaju). Miljukov trdi (Očerki II), da je tega prepada kriva nazadnjaška cerkev.

v »Věhah« 70—96). Mladino so učili za ideje umirati, ne pa živeti; zato je mladina umsko in moralno propadla (»Věhi« 97—124).

Revolucionarna inteligenca se je v opoziciji proti absolutistični državi borila proti državi sploh; odpadla je ne samo od ljudstva in njegove vere, ampak tudi od države. Ob tem notranjem protislovju se nazadnje mora razbiti moč inteligence (Struve v »Věhah« 156—174). Revolucija se je res izprevrгла v razbojništvo in nemoralnost. Med revolucionarji se je začela širiti skeptična razdvojenost in samomorska epidemija. Bivši revolucionarji kličejo inteligenci: »Nazaj k veri, k narodnosti in državi!«

Tak je bil nauk ruske revolucije. Inteligenca je ta nauk sprejela deloma s ponižnim kesanjem, deloma s prisiljeno tiho resignacijo. Začela se je doba notranje prenovitve in okrepitve. Ruski narod je pokazal, da zna ne samo trpeti in umirati, ampak tudi živeti in napredovati.

Ali je ruski problem končno rešen? Ne vemo. Gotovo je, da v bližnji bodočnosti ni pričakovati revolucije. Ruska inteligenca se je streznila in se lotila dela na legalni ustavni podlagi. Konservativni kmečki stan je rešen glavnih ovir za gospodarski napredek. Samo med industrijskim delavstvom bi se mogla zanetiti revolucija. A delavstvo bo še dolgo v manjšini.

Vendar se pripravljajo novi zapletljaji. Ruska inteligenca se povrača k ruski narodnostni ideji in k veri ruskega ljudstva. Ruska narodnost se bo brez dvoma okrepila. Ali se bo osvežilo tudi rusko uradno pravoslavje? Začasno se najbrž bo. Katoličanom, zlasti uniatom, se pod ruskim orlom v bližnji bodočnosti ne obe-tajo zlati časi. Ali se bo ruska inteligenca iskreno oklenila uradne cerkve? Nikakor ne. Ruska inteligenca gre po isti poti, po kateri sta hodila Tolstoj in Dostojevskij. Diha v ruskem narodnem ozračju, polnem verskih struj in idej. Kakor vera Tolstojeva in Dostojevskega ni vera uradne cerkve, tako se tudi ruska inteligenca ne bo navzela uradnega pravoslavja, ampak nekega novokrščanskega bogoiskateljstva, sorodnega s pristinoruskim sektantstvom in staroverstvom. Tako sodi Pankratov v knjigi »Iščuščie Boga«.

Ali se bodo novi zapletljaji razrešili po mirni evoluciji? Kdo ve? Ruski značaj še skriva svoje skrivnosti. Ruska Sfinga z zagonetnim vprašanjem zre v daljavo; zamišljene gube se nabitirajo na njenem čelu.



## Umetnost in vojna.

Dr. Jos. Mantuani.

Poznal sem dva moža, ki nista bila s sedanjim svetom nič kaj zadovoljna. Prvi je bil tehnik, drugi znanstvenik. Oni je želel, da bi se papir podražil za 10.000 0/0, češ, tedaj bi pisarji resno premišljali, ali naj pišejo in kaj; pisali bi gotovo malo manj, a to bi bilo pretehtano. Znanstveniku bi bilo po volji, ako bi bilo na svetu manj črnila — in več razumnosti. Navzlic tem načelnim željam sta pa oba pridno pisarila — seve, navzoči so od kritike vedno izvzeti. In zlobni svet je k njunim proizvodom delal podobne opazke in šel dalje svojo pot.

Preden sem zastavil pero, da napišem te-le vrstice, sem se živo spominjal teh dveh mož. Vprašal sem svojo vest: Čemu pa še ti? Ali niso že drugi popisali in potiskali dovolj papirja z »vojnimi članki«? A takrat, ko sta se imenovana moža hudovala nad svetom, ni nihče mislil na razdirajočo vojno. Dalje nisem razmišljal, ampak začel sem — pisati. Zakaj neki?

Zmisla za umetnost pri nas niti v káli še ni, kam še, da bi kdo razmišljal o njeni usodi in življenjskih pogojih, o njenem vplivu na našo lastno duševno kulturo in na socialne odnošaje, o njeni važnosti, ki jo ima za sodbo o naši kulturni vrednosti. Ravno v teh časih vidimo, koliko veljamo Slovenci v tem pogledu drugim narodom. Kdo se nas spomni, kadar gre za umetnost?

Prav v teh razmerah je pač upravičeno, da opozorimo na to skrito kulturno velevrednoto, ki jo je tako lahko prezreti v skrbi in v boju za fizični obstanek. Čim manj ljudi misli na etično silo umetnosti, tem glasneje in češče jim je treba klicati: Vzdramate se! Nad kupčijo in dobičkom, poleg skrbi za jed in pijačo, preko vsakdanjih, osobito pa modnih potreb bodi nas skrb kulturnega blagoslova, ki ga prinaša umetnost! Ta ali oni bo morda vendar čul ta poziv — in to bi bila že pridobitev. — — —

Se li da upravičiti, da govorimo v tem vojnem času o umetnosti? Sedaj, ko ji preti uničenje na bojiščih vsled sile, doma vsled neplodnosti, ker je toliko umetnikov popustilo umetniške priprave in prijelo za orožje?

Ako bi nam bila umetnost samó razkošje, le nekak modni rekvizit za plutokrate in ljudi, ki jih imenujejo »boljše sloje«, ako bi jo smatrali samo za zabavo brez višjega smotra in torej tudi brez trajne vrednosti, ako bi jo cenili le kot

igračo, ki se danes neguje, jutri pa vrže v kot — tedaj bi res ne imeli pravice razpravljati o njej. Drugače pa je, ako motrimo namen in nalogo umetnosti raz resno etično stališče. S tega stališča spoznamo umetnost za neutrpen faktor v kulturnem življenju. Umetnost ima vzvišeno nalogo, dvigati nas nad zemeljsko trohno kvišku, k Stvarniku, oslajati nam bridke ure, tolažiti nas, blažiti naše čuvstvovanje, plemeniti nam mišljenje, zbliževati nas z etično popolnostjo in dajati nam v neki meri samorasel, narodno-kulturni značaj. — Ako pojmujeemo umetnost kot tvorno silo takih kulturnih potenc, tedaj moramo govoriti o njej tudi v dobi vojnega vrvenja. Celó v prvi vrsti. Če nam je umetnost to, kar smo očrtali v drugi alternativni, ne smemo dopustiti — v kolikor je v naši moči — da bi jo vojna uničila ali izkvarila. Prav v teh težavnih časih nam je treba bolj nego kdaj njenega blažila, njene opore, njenega podviga.

Umetnost vodi človeško domišljijo, ki je dana vsakemu poedincu v večji ali manjši meri. Prava umetnost je dobra, teši in blaži; neprava, kakor je zarisana gori v prvem slučaju, je slaba ter razburja in kvari. Ta vpliv na fantazijo je tem pomembnejši, ker je zrasel po naravi s človeškim čuvstvovanjem. Ni je bilo dōbe v razvoju človeka, ki bi ne bila čutila potrebe, da tvori umetniško. Ni ga ljudstva, ki bi ne imelo tega nagona; kajti vsak človek čuti v sebi stremljenje, da izobrazi svoje duševne sile. To imenuje modroslovje nagon izpopolnjevanja, kamor sodi tudi umetnostni nagon kot njegova panoga. Kakor daleč moremo slediti pojavom človeškega bivanja na zemlji, zadevamo ob tvorbe, kažeče nam primitivno umetnost, in ti se razlikujejo od umotvorov v modernem zmislu le po manjši meri umetniške spretnosti. Pa si oglejte pradavne artefakte iz dupelj pri Mentone, Lacave, Saint-Lizier, Mas-d'Azil; risbe na kamen in kost iz Arcy-sur-Cure, Lacave, La Madeleine, Lourdes, Brassempouy, Barma grande; slike v dupljah Mas-d'Azil, Chabot, Les Combarelles, Niaux, Laussel, Altamira, Castillo, Salitre, Meaza i. dr.!

Na točki, kjer izgubimo, prodirajoči v pradōbno temo, sledi umetnih tvorb, tam nas poučujejo človeška okostja, in ko tudi teh ne najdemo več, nam pripovedujejo pred mnogo tisočletji v glino udrte, sedaj pa že zdavna okamenele stopinjske sledi (ihnolitje), da je človek že ob svojem prvem pojavu na zemlji hodil vzravnán po stopalih in je torej imel obe roki z gibčnimi prsti na prosto uporabo, tako da je vsled te fizične prednosti

mogel oblikovati predmete za vsakdanjo rabo in jih je gotovo tudi okrašal v svoje veselje. Kdo je pa učil takrat primitivnega človeka umételno tvoriti? Nihče drugi nego prirojena, od Stvarnika mu navdihnjena sposobnost, umetnostni nagon. Ta je nerazdružljiv od človeške duše; in kar se od duše ne da ločiti, to deluje pri posamezniku in pri masah, ki niso nič drugega nego vsota poedincev. Z rastočo kulturo se je razvijala umételnost v geometričnem razmerju nasproti drugim panogam tedajnega napredka.

Po človeški roki je ustvarila religija prve monumentalne umetnine. Sredotočje teh vzvišenih nagibov in umetniških načel se da označiti z dvema besedama: Bog in smrt. Tema so veljali vsi prvotni spomeniki. In ko so se narodi združili v urejene države, so tudi kot združene celote vpoštevali v svoji umetnosti religijo v prvi vrsti ter na njeni podstavi snovali monumentalne, t. j. za nedogledno vrsto let narejene umétnelne stavbe. To so bili prvi primeri državnega pospeševanja umetnosti. Tako so delali n. pr. Asirci in drugi Azijatje, Egipčani, prazgodovinski narodi v Evropi. Pri tem delu so stremili v prvi vrsti za tem, da ugodé religiji in njenim zahtevam — torej nadfizičnim načelom. Tako je v bistvu ostalo v staroklasični dobi in v evropskem srednjem veku, dasi so se tu oglašale že fizične potrebščine umetniškega stanu, ki se je medtem osamosvojil. Kolikega pomena je osnovno načelo za umetnost, nam kaže kričeči slučaj renesance. Ko je stopil popolnejši sestav religije na mesto starikavega in nelogičnega poganstva, ko je krščanstvo prevzelo gospostvo v evropski kulturi, tedaj je dobila umetnost novih življenjskih sokov in je začela bujno in čudovito procvetati. Nobena vojna ni mogla uničiti njene pratvorne moči, dasi jo je sem in tam nekoliko zavrla v njenem delovanju. Renesanca pa je hotela na novo uvesti staropogansko življenje, a obdržati krščanstvo kot vero in versko kulturo. Kako se je to ponesrečilo, vé vsak poznavalec kulturne zgodovine.

Zmedeni pojmi humanistiških zadrug so pa vplivali na evropsko kulturo. Dosegli so v naših dneh blestečo pestrost na zunaj, puhlost in nebitvenost na znotraj. Ta piškava kultura nima nikake odporne sile, ne pri posameznikih, ne pri socialnih celotah; nedostaja ji tudi življenjskih sokov in tvornih sil. Prav zato je pa nastalo med vojnim hrupom gledé na umetnine in usodo umetnosti toliko nejasnosti, zbeganosti, tarnanja in jadikovanja o položaju umetnosti med sedanjo vojno in še bolj o nalogah moderne kulture glede na umetnost po vojni.

## I.

Vojna uničuje snovne vrednote: življenje in od človeške roke ustvarjene predmete. To vemo vsi in ni moglo nikogar presenetiti. Ni samo sedaj tako, ampak nikdar ni bilo drugače. Vsak narod, vsaka vojna skupina je postopala v podobnih odnošajih brezobzirno. Smoter je bila zmaga — a pot je vodila vselej črez mrličje in razvaline. Zgodovina nam nudi pretresljivih prizorov na izber, in sicer v vsaki dobi in pri vseh narodih. Zlasti nasproti umetninam nahajamo tudi pri visoko naobraženih starih narodih neko barbarsko slast do ugonabljanja. Spomnimo se Grkov v trojanski vojni! A ne samo v vojni; uničevali so umetnine tudi iz manjših razlogov, kakor l. 468. pr. K. Spartanci, ki so razkrili svetišče Atene halkioikos, da je hitreje poginil Pausanij, ki se je zatekel v tempelj. — Omenjam Herostratov blazni čin l. 336. pr. K. in rop Klavdija Marcella l. 212. pr. K., ki je pobral v Sirakuzah grške umetnine in jih pripeljal v Rim. Opozarjam na roparske pohode germanskih narodov: iztočnih Gotov, ki so pod Radageisom l. 405. p. K. opustošili Italijo do Etrurije doli, in Vandalov, ki so l. 455. p. K. Rim večinoma razdejali. Vsakdo pozna »delovanje« hunskih čet in prav malo boljši so bili Normani, ki so se pojavili že za časa Karola Velikega, pod Lotarjem I. pa so zavzeli Pariz (l. 845.) in potem dalje pustošili Nemčijo, Anglijo, obrežja Sredozemskega morja, dokler niso zavzeli Apulije (1040—1043). In kaj naj bi posebej našteval vse take čine Avarov in Magyarov? —

V srednjem veku so smatrali umetnine, osobito tedaj, ako so bile iz dragih kovin, vnaprej za nekake prihranke. »Liber pontificalis« mnogokrat omenja dejstvo, da so dali papeži srebrne sohe in posode izpred altarjev stopiti (»conflare iussit«), da so kovino porabili za novce ali za odkupnino, v samostanskih kronikah in životopisih škofov srednjega veka pa nahajamo naravnost načelo, da se cerkvene umetnine iz dragih kovin tudi zato naročajo, da olajšajo bedo ubožcev in služabnikov božjih (»ut inde necessitatis tempore subveniatur indigentiae pauperum vel Deo servientium« — kakor veli n. pr. životopis škofa Olberta v Gembloux). In kaj šele v vojnah! Nešteta mesta v srednjeveških kronikah rišejo v živih bojah, kako so podirali hiše, gradove in tudi cerkve, kako je nasprotnik plenil in požigal. Koliko povoda je bilo za ta grozodejstva — v zmyslu tedajnih časov! Boji plemstva zoper cesarje in kralje in maščevalni pohodi vladarjev

zoper upornike, med katere so kmalu stopila tudi mogočna in bogata mesta; zasebni prepiri velikih in malih plemenitašev med seboj, verski razkoli — v prvi vrsti grški ikonoklazem in nemška reformacija, v njenem področju zwinglijanstvo — vse to je neprestano uničevanje umetnin. Čim bolj gremo nazaj v tej zgodovini, tem manj tarnajo poročila; čim bolj se bližamo našim časom, tem večje je jadikovanje, ker je tvorna sila vedno šibkejša. Koliko da so ugonobili Osmani, zato imamo v naši ubogi Kranjski nepresegljiv zgled. Ne samo pri nas. Kateri Avstrijec se ne spominja dveh obleganj cesarske prestolice 1529. in 1683. leta? In ko je bila po drugem obleganju nevarnost za Dunaj pri kraju, takrat so se dvignili po zmagi navdušeni kristjani in so hoteli odpraviti povsod osmansko gospostvo. V teh bojih je šla nepregledna vrsta umetnin v nič; kar so pustili Osmani, so ugonobili njihovi nasprotniki. Značilen je slučaj, da so nemške, od Benečanov najete čete, pognale 26. septembra, l. 1687. čudovito Iktinovo stavbo, prekrasni Partenon na atenski akropoli v zrak. O tem činu imamo poročilo heškega majorja Sobiewolskega. A ne samo to. L. 1688. so morali Benečani Atene zapustiti. Načelnik Morosini je hotel po zgledu Klavdija Marcella vzeti nekaj Feidijevih soh »za spomin« v Benetke; a ko so jih poskušali sneti, so popadale z viška na tla. To opustošenje se je po Evropi kmalu izvedelo; obžalovali so malo to nesrečo — a ugonobitev Partenona so hitro pozabili. —

Spomnimo se še naših in nemških vojskovodij 18. veka (princ Evgen, Laudon, Vega, Friedrich Veliki i. dr.). Koliko umotvorov je bilo pod njihovimi povelji uničenih! Nič drugače ni bilo pod Napoleonom I., in l. 1870. je pogorela med obstreljevanjem Straßburga (24.—27. avgusta) mestna knjižnica z dragocenimi rokopisi in je bil tudi poškodovan zvonik krasne gotske stolnice.

Ti zgledi bi se dali prav lahko potisočeriti. In vsi oznanjajo samo dejstvo: Uničevanje umetnin je v vojni neizogibno. To je resnica, ki ni bila nikomur prikrita. Vendar vzbuja pisanje in pozivanje na obrano in ohrano skoraj domnevo, da so bili po vojni, ki je prihrumela kakor vihar, celo poklicani krogi deloma presenečeni. Res je sevé, da vrši vojna hitro in hrupno svoje uničujoče delo; in prav radi tega hrupa je obšla marsikoga zôna, ko je videl razdor in zator dragocenih spomenikov. A to ugonabljanje se vrši vedno, tudi v najmirnejših časih: prirodne sile opravljajo ta posel tiho, počasi, zanesljivo — »denn die



Elemente hassen das Gebild der Menschenhand«. Zato je organizirala naša kultura varstvo spomenikov, ki mu je prvo načelo, ohraniti, kar se da ohraniti, čim najdalje, čim najvarneje, in braniti zapuščino prejšnjih umetniških dob pred vsemi uničujočimi vplivi, kolikor jim je kos človeška veda in moč. V naših razmerah je to popolnoma upravičeno, ker je zasnovano v šibkosti naše moderne tvorne kulture, ki ni nič drugega nego sestavina iz preperelih ostankov odmrlih ali vsaj otrplih kultur prejšnjih dob. Vsaka pristnokulturna doba je bila velika in močna ter je razpolagala s tako silnimi in zaeno obilnimi umetniškimi idejami, da ji ni bilo kar nič do tega, ako je izginilo nekaj zgodovinskega in kulturno izrabljenega umetniškega gradiva raz pozorišče, nasprotno: to ji je bilo pogosto še prav, ker je potem imela priliko, nadomeščati ugonobljene umetnine s svojimi novimi. Kjer je bilo mnogo in krepke reserve, tam se ni bilo bati nikake zadrege ali celo prekinjevanja umetniške kulture. Da se moramo dandanes oklepati starin, to je spričevalo ubožnosti za našo toliko proslavljeno kulturo. A to ubožstvo resnično obstaja in nespametno bi bilo prikrivati si to resnico. Mi — sedaj živeči rod — tega ubožstva nismo producirali; naša krivda je, da ga previsoko cenimo in ga reklamiramo za svojo neprehvaljeno posest.

Odkod pa je to veliko ubožstvo in odkdaj? Dokler so imele stare kulture umetniška načela vkoreninjena v širini in globini ljudskih plasti, ki so vzredile vsako zdravo kulturo, toliko časa je tudi umetnost bujno precvetala. Tedaj so umetniki srkali redilne sokove svojim tvorom iz tega neizčrpnega vira in ni se bilo bati ne za umetnost, ne za prospeh umetnikov. Kajti živa, istinita potreba po umetninah je prevevala najširše sloje, zato, ker jim ni bila tuja in ni presegala njihovega kulturnega obzorja. Zadnji grški črevljar ali lončar je poznal umetniške izdelke vsaj svojega okraja: stavbe, kipe, slikarije; malo rokodelcev je bilo, ki bi ne bili poznali od krasnih in vseskozi velikih etičnih idej prepojenih žaloiger grških veleumov Aishila, Euripida, Sofokleja, a ne le teh; tudi manjši pesniki (Pratina, Frinij) so bili večini znani. V srednjem veku so zasledovali vsi sloji nastoj novih umetnin; v neznatnih rokodelskih domih so imeli sicer malo umetnin v privatni posesti, a te so bile pristne in solidne, naročene za tiste mrke prostore in izdelane zanje. Umetniki niso prestopali obzorja svojih naročnikov; preprostejšim so nudili preprostejšo umetnost, izobražencem višje ideje. Tako nista nikdar

zastala razvoj in napredek, tako ni trpela nikdar umetnikova individualnost.

Ko je pa humanizem zanesel kult osebnosti med umetniške vrste, tedaj so se jeli oddaljevati od ljudskih krogov, ker so hoteli biti samo nad njim, ne ž njim. Danes stojimo — morebiti največ po vplivu Nietzschejevem (*Die fröhliche Wissenschaft*) — na višku tega obožavanja človeške osebnosti. Ako bi vojni vihar očistil naše po nezdravih filozofemih zastrupljeno ozračje, bi to bila le sreča za umetnostni napredek.

Struja, ki se je začela z dovršenim humanizmom, je povzročila kmalu razsulo umetniških načel. Nikdar se niso menjali nazori o primerni obliki umetnin in pa slogi tako hitro, kakor od tega prevrata sem: renesanca v svojih razdobjih od zgodnje renesance do rokoko-sloga v vseh različkih, empire, romantika, eklekticizem, secesija s svojimi vsako leto drugačnimi načeli, impresionizem, verizem, kubizem, futurizem! Čim subjektivnejša je podlaga, tem raznovrstnejši so proizvodi — to je naravno in jasno. A kaleidoskop modernih struj je v jedru le osnovno uboštvo. In temu stoji nasproti zakladnica stare umetnosti, obsežnih in trdnih načel, trpežne podlage. Kaj čuda, ako se obračajo najboljši naobrazenci do nje in upajo od nje rešitve v korist človeštvu. In vsebina te zakladnice je ogrožena po vojni na več načinov. Nevarnost ji preti po bombah in granatah iz sovražnikovih topov, po razstreljevanju in razruševanju. Uničiti jo je mogoče namenoma — ali tudi po nesrečnem naključju. Ako nasprotnik odnese n. pr. premično umetnino, je to morebiti zanjo rešitev in ohranitev, a istotako je lahko tudi njena ugonobitev, če jo upleni sebičnež in jo razdere ali razdeli, da naredi večji dobiček. Vsekako pa je vsak umotvor težko oškodovan na svojem pomenu in učinku, ako pride v drugo okolico, v tuje osredje iz kroga, za kateri je bil zasnovan, ustvarjen ali priličen.

Nevarnost preti drobnim umetninam po požarih. Recimo, da uniči požar iluminirane rokopise, kakor so Dioskurides, dunajska genesis, Vaclavova biblija, lovska knjiga cesarja Maksa I. i. dr. take posebnosti; ako bi dobili zanje milijone, ti izvorni umotvori bi se ne dali nikdar več nadomestiti.

S tega vidika je torej upravičena skrb za zgodovinske umetnine in je lahko umevati in uvaževati pozive, da naj poklicani faktorji storé vse, kar je v njihovi moči, da jih očuvajo in obvarujejo poškodb in nesreč, ki bi se ne dale nikdar več popraviti.

Veliko moralično in etično odgovornost nasproti kulturnim in umetniškim spomenikom čutijo tudi vse vojskujoče se stranke. Vsaka odvrča od sebe očitane, da ne ravna pietetno, da greši zoper kulturo, in to vselej, kadar krogle iz njenih topov dosežejo kak umotvor ter ga poškodujejo ali uničijo. Vsaka dokazuje, da tega ni kriva ona, ampak razmere, da je provzročilo rabo orožja in obstreljevanje nasprotnikovo ravnanje, ker je zasedel in zlorabil tiste umetne predmete. Oškodovana stranka toži in dolži nasprotnika brezobzirnosti, nekulturnosti, barbarstva. To je bilo vedno tako in je ostalo do danes. Vojna je huda, brezobzirna sila — in mora po svoji naravi taka biti. Dokler bo vojna na svetu, bo ostala v bistvu, kakršna je; bolje pa bi bilo, ako bi jo mogli izločiti iz svetovne kulture. Da je vojna indiferenten pojav, ne bi prosili Boga v litanijah, da naj nas reši te strahote. — Ko smo to premislili, bomo pripravljeni na ponovno uničevanje umetnin, nepremičnih in premičnih, velikih in malih, dragocenih in navadnih — kolikor tega ne moremo preprečiti. Na to je treba misliti pravzaprav pred vojno. Ko enkrat zastavijo vojne operacije, tedaj je silno težko odvrniti nesreče, ki preté umetninam. Ohranitveno delo bi prekrizalo lahko nebroj vojnih in taktičnih odredb, ki jih zahtevajo razmere; zgoditi bi se moglo, da bi se s tem izpostavil negotovosti glavni smoter vsake vojne: zmaga. In to bi bilo hujše od prvega. Odpor proti uničevanju in poškodovanju umetnin bo morebiti omejil najskrajnejše pustošenje, a preprečiti ga ne bo mogel.

O tem velevažnem vprašanju se bo dalo razpravljati pri mirovnihih akcijah in zborovanjih, vršečih se v mirnih časih; morebiti bo mogoče tudi omejiti nevarnost za umetnine diplomatičnim potom, da, celó popolnoma odstraniti jo z mednarodno-pravnimi določbami, ako se bodo poklicani faktorji pravočasno zavzeli za to in ako bodo imeli to zadevo v rokah strokovnjaki. To poslednjo, najpopolnejšo odpomoč v tej zadevi bo pa mogoče doseči samo tedaj, ako se bo izpremenil način bojevanja. A za to je treba velikih, vseobsežnih, vsestransko premišljenih priprav in udeležbe odločujočih vlad in vojaških uprav — predvsem pa zahteva taka akcija višje krščanske in umstvene kulture. Dokler se pa bodo sovražniki skrivali za stavbe in iskali zavetja v njih, tako dolgo bo skušala sila topov te zaščite porušiti in priti nasprotniku do živega — četudi po razvalinah. Da je v sedanji vojni porušenih toliko mest, vasi, cerkvâ, gradov in hiš, da je uničenih toliko

premičnih umetnin: kipov, slik, da je zdobljena taka množica umetno-obrtnih izdelkov: pohištva, orodja, posode — to vse ni presenetljivo, na to je bil pripravljen vsak misleči človek — dasi gledamo s krvavečim srcem strahoto razdejanja.

Edino kar je možno in izvedljivo, to je delna ohranitev premičnih predmetov umetniške vrednosti. Te je mogoče prenesti na varna tla — a samo za dōbo preteče nevarnosti. Ko ta preneha, morajo umetnine zopet nazaj na svoja prvotna mesta, kamor so dijo po svojem postanku in namenu. — V nemški vojni literaturi nahajamo celo vrsto podobnih želj in pozivov, katerih se pa dosedaj še nobeden ni izvršil. Tako n. pr. da naj bi se združili za nekaj časa deli slovitega gentskega altarja, čigar srednji del je v Gentu, dve krili v bruseljskem, ostalo pa v berlinskem muzeju. — Takih umetnin je še več; n. pr. zadnja večerja od Dirk Bouts-a (v Lovanju, Berlinu in Monakovem). Na ta način bi bilo mogoče spraviti ogrožene dele v začasno varnost, obenem pa storiti umetnostni vedi veliko uslugo. (Drugi del v 4. zv.)



## Svetovni promet po morju.

Dr. V. Šarabon.

Vojska divja okoli nas. Svet se čisti. Vsi smo pod vtisom, da pride za tem groznim bojem končno vendar doba miru. Huda so sredstva, ki jih uporabljajo naši nasprotniki, da nas zadušijo, najhujša je pač blokada, ločitev od ostalega sveta. Vsak dan bolj vidimo, kako močan nasprotnik je tisti, ki je gospodar morja. Priznati moramo, da je to danes Angleška. Kaj pa je to, biti gospodar svetovnega morja? Morje pokriva  $\frac{7}{10}$  zemeljske oble, se razteza po rekah pa še daleč notri v kontinente; največji ocean, Pacifik, meri okoli 180 milijonov  $km^2$ , ves suhi svet pa okoli 135, naša Evropa n. pr. 10 milijonov  $km^2$ . Ne samo da morje obliva ogromno večino naše zemlje, predmoč njegova se kaže tudi v tem, da je sklenjeno, voda prehaja iz enega oceana v drugi ocean itd. Zemlja je pa raztresena semintja. In najsibo zveza kekega morskega dela s svetom še tako ozka in neznatna, vpliv sveta se kaže tudi v takih zaprtih vodah, prim. Baltik ali pa Črno morje. In četudi semintja kljub členovitosti nekateri zalivi

ne morejo skupaj, tedaj pa pomaga človek in zveza je tu; prim. Sueški prekop, Panama itd. Ali pa napravimo prekope kar po celih kontinentih in tako pomagamo rekam pri njihovem delu, raztegniti vpliv svetovnega morja v najoddaljenejši koticke. Morska obala je skoraj povsod enainista — v očeh geografa seveda ne — in ta podobnost je rodila v narodih ob morju čut, da so oni povsod doma in da mora biti vse njihovo; prim. Anglijo, Grško itd.

Sicer je morje že samoobsebi velik darovatelj raznih dobrin, a glavna njegova moč tiči v dejstvu, da je morje glavna cesta svetovnega prometa in vir moči raznih narodov. Valovi morja so mednarodno torišče, vsak narod ob obali ima priliko poskusiti svoje sile na njih. Te ugodnosti se narodi tudi v izredni meri poslužujejo in štiri petine svetovnega prometa se vrši danes po valovih morja. Četudi se je železniško omrežje v zadnjem času tako zelo zgostilo, je narastel promet po morju vendar v veliko večjem obsegu, tudi relativno namreč. Parniki velikani se danes malo menijo za slabo vreme in viharje, kabel na morskem dnu ne ve nič zato. A morje ni bilo samo last raznih narodov, ono je marsikako pleme šele vzgojilo, prim. Feničane, Kartazane, Rimljane, Arabce, Italijane, Angleže, Japonce, Severoamerikance<sup>1</sup> itd. Ratzel pravi: »Iz brezkončnega obzorja oceanov vzraste velikopotezna vztrajnost, pogum, svetovni pogled in se vtelesi v duha in značaj obmorskih narodov. Obmorski narodi so bili oni, ki so povečali politično merilo. Ozka teritorialna politika je po svojem bistvu kratkovidna. Morje razširi obzorje ne samo trgovcu, temveč tudi državniku. Samo morje vzgaja prave svetovne države, samo morje je vir gospostva nad svetom. Samo oni narodi, ki so gospodarji morja, se razširjajo v velikem obsegu.«<sup>2</sup> »Zato pravi duhoviti Gruber: Nad vodami oceana plava duh svetovne trgovine.«

Kateri oceani pridejo zlasti v poštev? Severno in Južno ledeno morje moramo za sedaj še pustiti vnemar in se ozreti na Atlantik, Indik in Pacifik. Smer in veličina glavnega prometa je izraz dveh faktorjev (Friedrich): 1. Naravna tendenca prometa, da združi klimatično različne kraje, ker so ti tudi po svojih produktih različni in je le-te treba zamenjati. Zato vidimo

<sup>1</sup> Tu n. pr. se začne svetovna politika šele tedaj, ko stopijo Amerikanci ob obal Pacifika, morja bodočnosti.

<sup>2</sup> Rusija n. pr. je izjema, a čuti ta nedostatek in sili do obal odprtega morja.

smer jug-sever, ker so klimatični in gospodarski pasovi vsaj v splošnem vzporejeni v smeri od zahoda proti vzhodu. Ta tendenca po smeri sever-jug se na kartah svetovnega prometa da dobro zasledovati, četudi kajpada obrisi zemljin silijo k malim izpremembam. 2. Bolj važna še kot naravna tendenca sever-jug je pa sedaj izmenjavanje produktov med krajinami raznih gospodarskih stopenj. Že med kulturnimi narodi iste stopnje nastane vsled specializacije dela in krajevnih različnosti velik promet, kaj šele med kulturnimi narodi raznih klimatičnih in gospodarskih stopenj! — Ti dve točki prideta pri glavnih smereh predvsem v poštev.

Prvo vlogo v mednarodnem gospodarskem življenju ima še vedno Atlantik. On je nekako moderno sredozemsko morje. Združuje najodličnejše trgovske in industrialne narode, je najvarnejša in najcenejša cesta za izmenjavo afrikanških in amerikanških sirovin z evropskimi industrijskimi izdelki. Noben drug ocean nima toliko stranskih morij, ki se zarivajo globoko notri v kontinente in po rekah še dalje notri (prim. Sv. Lorencija, Misisipi, La Plata, Kongo, Nil, Donavo, Dnjepr itd). Amerika in Evropa zlasti sta po njem in njegovih razrastkih izredno dostopni. Vrhutega vidimo ob Atlantiku one nižine, ki so domovina modernih kulturnih narodov. Kje je toliko malih rek s takim prometom (prim. Temzo, Ren, Hudzon)?, kje je toliko kablov?, kje toliko velikih pristanišč?, ob katerem morju so taki prekopi itd.? Transatlantski promet ima zlasti sledeča pota: 1. Severoatlantska cesta iz severozahodne Evrope v Severno Ameriko, zlasti Novi York. Na tej cesti se vrši nad polovico vsega svetovnega prometa po morju. 2. Srednjeatlantska cesta iz severozahodne Evrope v Zapadno Indijo, 10<sup>0</sup>/<sub>0</sub> pomorskega svetovnega prometa. 3. Junžoatlantska cesta v Južno Ameriko iz Evrope, 5<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. 4. Zahodnoafrikanška cesta iz Severozahodne Evrope do Kaplandije, 4<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. Poleg teh se začjenja polagoma razvijati cesta med Unijo — Zapadno Indijo in Južno Ameriko, torej zahodnoatlantska cesta v smeri sever-jug.

Okoli Kaplandije dospemo v Indik. Ta ocean služi zlasti prometu med Evropo in Indijo, Vzhodno Azijo in Avstralijo; 12<sup>0</sup>/<sub>0</sub> svetovnega morskega prometa se vrši na njegovi vodi. Zlasti je postal važen po otvoritvi sueškega prekopa (1869).

Pacifik še nima onega prometa, ki mu pristojna. Ko bodo enkrat dvignjeni neizmerni zakladi kitajski in sibirski, tedaj bodo

odstotki, sedaj komaj 5<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, hitro šli kvišku. Glavna smer gre preko njega iz Kitajske v Ameriko. Tu se odpira sedaj pot v Atlantik, Panamski prekop. Ko bo ta začel delovati v velikem obsegu, tedaj ne bo trgovini po morju nikdo smel oporekati, da ne objema cele zemlje.

S kakimi sredstvi se vrši promet po morju? Kaka razlika med nekdanj in sedaj! Pred sto leti n. pr. je imela največja bojna ladja 2164 ton prostora (à 2'83 m<sup>3</sup>), sedaj nad 30.000; dolga je bila 61 m, široka 15 m, sedaj 150 : 30. Trgovske ladje so obsegale tedaj 150 do 180 ton, kvečjemu 300 ton, bile so lesene. Sedaj »Vaterland« 56.000 ton. In tudi jadrnice imajo sedaj do 8000 ton. Prvi ameriški parnik, Fultonov »Clermont« (17. avgusta 1807), je obsegal 160 ton, prvi angleški parnik »Komet« l. 1811 je bil samo 12'5 m dolg. Ko je šel Fulton l. 1819 prvokrat s parnikom iz Amerike na Angleško, je porabila njegova »Savana« za to vožnjo 36 dni, sedaj pridejo največji parniki v Ameriko v petih dneh in 22 urah! Na ladjah Vikingov je štela posadka 30—70 mož, današnje bojne ladje jih imajo do 1000. In na teh malih ladjicah so prišli v Islandijo, Grenlandijo in Ameriko! Tudi slavni Benečani niso imeli bogve kako velikih ladij, največja dolžina = 50 m. Kolumbove karavele »S. Maria«, »Nina« in »Pinta« so obsegale vsaka po 237 ton, dolžina 17'6 do 23 m, širina 5'6 do 7'3.

V prejšnjih časih so uporabljali seveda samo vesla in jadra. Ko je prišla pa doba parnikov, so jadrnice začele polagoma izginjati. Angleška n. pr. jih je imela l. 1888 še 15.111, l. 1908 pa samo še 9510, Nemčija 3049 in 2649 itd. A popolnoma izginile jadrnice ne bodo nikdar; kajti vedno rastoča potreba številnih in cenih sirovin, ki se jih izplača kupovati samo ob nizkih tarifih, bo jadrnice še nadalje uporabljala. Ker stroji in pa premog na parnikih vzamejo preveč prostora, so to okolnost porabili pri jadrnicah in jih napravili zelo velike, da vsaj tako lahko konkurirajo s parniki, zmanjšanimi po strojih in premoğu. Največjo jadrnico »Rickmers« je zgradila tvrdka istega imena v Bremerhavenu, sprejme lahko vase blaga za 25 tovornih vlakov po 31 vagonov. Jadrnice morajo pa uporabljati tudi gotova pota, zlasti se morajo ravnati po raznih tokovih, vetrovih itd. Atlantski severovzhodni pasat n. pr. olajša vožnjo iz Evrope v Srednjo Ameriko in tropično Južno Ameriko, severoatlantski jugozahodni vetrovi so ugodni prometu iz Amerike v Evropo, monsuni v Indiku pridejo v poštev itd. Še sedaj pred vojsko so samo nemške

jadrnice napravile najmanj stokrat na leto pot okoli rtiča Horn v Chile in Perú, da si naložijo solitra. V poštev prideta dandanes dve poti jadrnic; že imenovana okoli Horna v Čile po soliter in baker, druga gre pa čez Kap v Indijo po riž, kavo in džuto.

Pred sto leti je pa prišel Fulton s prvim parnikom. Ne bomo govorili o prejšnjih poskusih Pappina itd., za nas pride v poštev samo uporaba za promet in tu je Fulton prvi. Njegova ladja »Clermont«, s katero je operiral po Hudsonu, je bila 43 *m* dolga in 15 *m* široka, poglobila se je v vodo 60 *cm* (sedaj do 10 *m*). A do druge tretjine preteklega stoletja se vožnja s parniki kar ni mogla razviti. Vzrokov je bilo več. Stroji so bili preslabi, rabili so še lopate, težko je bilo dobiti povsod zadostne množine premoga in premog je uporabil tudi preveč prostora, lesena konstrukcija ladje je bila za parne stroje preslaba. Zato tudi paradni parnik tistih časov, znani »Great Eastern«, ni imel tistega uspeha, ki so mu ga prerokovali. Zgradili so ga l. 1852 do 1857, bil je 207 *m* dolg, obsegal je 24.000 ton (pri nas sedaj n. pr. »Marta Washington«), a imel je samo 3600 konjskih sil. Ker takrat sploh še ni bilo nobene potrebe za take parnike, je bil nekak anakronizem. Najbolj je znan vsled svojega delovanja pri polaganju prvega atlantskega kabla. Delali so pa dalje in izboljševali, in parniki so postali prvi nositelji svetovnega prometa. Namesto lopat so uvedli vijak; prve poskuse je napravil Avstrijec Josip Reselj. A njegovih zaslug mu niso še hoteli priznati. Šele ameriška ladja »Stockton« (1836) in angleški »Arhimedes« (1835) sta mogli pokazati svetu praktičnost Resljeve iznajdbe. Od l. 1838 naprej so začeli pri gradbi ladij uporabljati namesto lesa železo, od l. 1873 nadalje pa jeklo. Vsled tega so lahko ladje tudi drugače dimenzionirali, prim. »Clermont« dolžina proti širini nekako 3 : 1, sedaj pa 10 : 1; zato je sedaj tudi hitrost večja, prostornina večja, teža manjša (trup ladje ima sedaj glede teže 30 do 35% teže odstranjene vode, prej pa 48 do 50%), doba daljša (40 let, dočim so lesene ladje zdržale kvečjemu 10 do 12 let). Izboljšali so stroje, nazadnje uvedli tudi parne turbine, dvojne in trojne vijake itd. Zato je šlo pa tudi tako hitro naprej, danes imamo ladje do 56.000 ton, do 27 milj na uro (à 1852 *m*), seveda raste tudi število konjskih sil, do 70.000. Mislimo samo na trgovske ladje, vojne ladje zahtevajo seveda čisto drugo konstrukcijo. Zanimivo je zlasti, da imajo nekateri torpedni rušilci hitrost do 40 milj, torej ca. 75 *km* na uro!



Vsoto vseh teh modernih prednosti, višek udobnosti, varnosti<sup>1</sup> itd. predstavljajo sedanji parniki velikani. Oglejmo si n. pr. *Imperatorja*, tretji parnik po velikosti na Nemškem; prva dva, »*Vaterland*« in »*Bismarck*« imata 56.000 ton, »*Imperator*« 50.000<sup>2</sup> prostornine. Takega velikana bi lahko imenovali plavajoče mesto, osmi čudež sveta. Ne more do Hamburga, ker gre pregloboko, čaka zunaj ob bregu pri Kuxhavenu. Z velikim parnikom gremo tja, a naš parnik se izpremeni v čoln poleg dimenzij modernega Goliata. Vstopimo v votlino ob strani, gremo čez široke stopnjice, mimo cvetličnjakov, peljemo se po dvigih, šinemo mimo Grand-hotela, vsebujočega šest nadstropij, nahajamo se v labirintu kabin. Na vrhu smo. Daleč pod nami se razprostira medkrov, prostor za potnike četrtega razreda. Večinoma so tu izseljenci, ki gredo iskat v Ameriko boljše sreče, a tudi marsikdo je med njimi, ki so ga razburkani valovi evropskega življenja pahnili od sebe. Ta del parnika imenujejo nekateri tudi »slovanski oddelek«, ker so izseljenci večinoma Slovani.

Tretji razred je že boljši, ima čitalnico in klavir, kadilno sobo in pivnico. Zopet se zapora odpre in nahajamo se v prostorih drugega razreda. Najrazvajenejši potniki prejšnjih parnikov bi se čudili tej jedilnici, čitalnici, kadilnici, damski sobi, kabinam itd. Kaj pa prvi razred? Dosedanje načelo o štedenju prostora so vrgli graditelji dobesedno »čez krov«, napravili so prava okna mesto prejšnjih malih lukenj, vse je široko in zračno, ni več postelj nagromadenih druga nad drugo, prosto stojijo sredi prostornih sob kakor v prvovrstnih hotelih. Povsod topla in mrzla voda. Kdor pa hoče še več, si lahko najame katero od onih 150 sob, ki imajo privatno kopel itd.; še bolj razvajeni si najamejo takozvane »državne in luksus-kabine«, obstoječe iz sprejemnice, jedilnice, spalnice in kopalne sobe. Dobijo se pa ljudje, ki jim je vse to še premalo in ki hočejo na vsak način denar zapraviti. Tudi tem je na »*Imperatorju*« ustrezno. Za 24.000 kron dobijo za šest dni vožnje čez Atlantik v uporabo »cesarjeve sobe«, obstoječe iz dveh spalnic, sprejemnice, jedilnice, vse polno stranskih sob in s krasno stekleno verando, polno cvetic, dviga-

<sup>1</sup> Da proti nekaterim nenadnim pojavom tudi moderna tehnika ne more nič napraviti, priča n. pr. slučaj »*Titanic*«. A to so le redke izjeme, v primeri s številom redno na morju se nahajajočih ladij prave bele vrane.

<sup>2</sup> Zanimiva primera: Tonaža vse avstro-ogrskе trgovske mornarice znaša ca. 600.000 ton = 12 »*Imperatorjev*«.

jočo se visoko gori nad valovi morja, s krasnim razgledom. Mislili bi, da teh sob ni mogoče oddati, a pred vojsko so bile naročene vselej najmanj za tri mesece naprej.

Presenečenja v skupnih prostorih se kar vrstijo. Vsaka sobana je umetniško delo zase. Dober spomin moramo imeti, da si vse zapomnimo: slavnostna in plesna dvorana ima oder in podij za koncerte, zimski vrt je odičen s pravimi palmami, damski salon razširja vonj najeksotičnejših cvetlic, jedilnice se raztezajo čez dva krova, otroci imajo svojo igralnico, vidimo kavarne pariškega in dunajskega vzorca, bare itd. Kdor ne gre rad spat, ima dosti dela, da do polnoči obiše vsa zabavišča; takrat namreč ugasnejo luči in življenje palčkov v velikanovem telesu zamre za par ur. A ni še dosti! Velikanska plavalnica nas še čaka, v pompejanskem slogu je zgrajena, vedno priteka krepilna slana voda, vse polno je pršnih, parnih, električnih in turških kopeli; po kopeli lahko telovadimo v prostoru z vsemi najmodernejšimi aparati ali se gremo sprehajat v cvetličnjak z najmnogovrstnejšimi cvetlicami ali pa gledamo otroke, ki se igrajo na zeleni trati ali skačejo po velikem prostoru, posejanem s peskom! In vse to sredi morja! Pride obed. Želodci so pripravljene na boj, a tudi najmočnejši mora omagati. Jed za jedjo, krožnik za krožnikom. Čudimo se, odkod vse to, a natakarski nas še kar vprašuje: »Kaj še? Slednjič se vdá tudi najmočnejši želodec. Saj ni čuda, s sto kuharji se ne more nihče uspešno boriti. Ko je želodec poln, hoče mirno prebavljati. Trije velikanski krovi so nam na razpolago, eden od njih pokrit s steklom, zaradi vetra in slabega vremena. Tu lahko ležimo v pripravnih stolih ali pa se sprehajamo, in preden smo trikrat prešli srednji krov, že imamo kilometer pota za seboj.

Kajti »Imperator« je velik v vseh ozirih. Prostora ima za 4100 potnikov vseh štirih razredov, poleg tega za 1180 mož posadke, torej za našo Idrijo. 62.000 konjskih sil ga žene naprej, 280 metrov je dolg (skoraj cela Komenskega ulica v Ljubljani), 30 metrov širok, 19 metrov globok. Stal je pa 62 milijonov kron. Trije telegrafisti so nastavljeni pri brezžičnem brzojavu, motorna čolna imata pa svoj lastni brezžični brzojav. Vse varnostne priprave opazimo, dvojne stene, rešilne čolne, ki imajo prostora za več ljudi kot jih je na »Imperatorju« itd. Metalci luči imajo moč 34.000 sveč; opazimo tudi priprave, da se ladja preveč ne maje itd. itd. Utrujeni smo, spat gremo. Za našo varnost skrbi čuječnost komo-

dorova, pomagajo mu trije kapitani, 7 častnikov in pa 53 inženirjev!

Seveda posamezniki ne morejo graditi takih parnikov, vedno bolj se podjetja širijo v parobrodne družbe; svetovni promet je sploh ves v njihovih rokah. L. 1835 so ustanovili pri nas družbo »Avstrijski Lloyd«. Imel je prestati dosti težkoč, ravnatelji niso bili vedno pravi itd., a zadnja leta se je zelo dvignil. Sedaj ima ca. 65 parnikov z okoli 220.000 ton prostornine. Vozi v Carigrad, Solun, Smirno, Bejrut, Aleksandrijo, Bombay, Kalkuto in v Kobe na Japonskem, v Črno morje, včasih tudi v Južno Ameriko. Promet z Ameriko je pa skoraj ves v rokah družbe Avstro-Americana, ustanovljene 1903. Sedaj ima že okoli 40 oceanskih parnikov. Večinoma vozi v zahodno Sredozemsko morje, v Unijo in Laplata-države. Kako je bila potrebna, kaže n. pr. eksportni kvantum l. 1907 in 1910 v Južno Ameriko; l. 1907 85.082 meterskih stotov blaga, l. 1910 pa 269.311, torej + 316<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. V poštev pride še ogrska Adria, ki vozi v zahodno Sredozemsko morje, na Angleško in v Severno Ameriko. Še par števil. Avstrijski Lloyd prepelje vsako leto okoli 400.000 potnikov, Avstro-Americana l. 1904 samo 4224, l. 1912 pa že 102.000. Blaga je prepekljala Avstro-Americana l. 1904 za 217.000 ton, sedaj čez milijon ton, Lloyd n. pr. l. 1912 1.300.000 ton (tu seveda tona = 1000 kg).

Izmed francoskih družb je najbolj znana Cie<sup>1</sup> des Messageries Maritimes (izhodišče Marseille in Bordeaux) in pa Cie générale transatlantique (izhodišče Nantes in Le Havre); v Italiji Navigazione generale italiana; na Angleškem Peninsular and Oriental Steam Navigation Co., Union Castle Line, Cunard Line in White Star Line (ti dve zlasti v Severno Ameriko), British India Steam Nav. Co. itd. Največje družbe so pa na Nemškem doma, zlasti Severonemški Lloyd, predvsem pa Hamburg - Amerika-Paketfahrt - Aktien - Gesellschaft, okrajšano Hapag; glavni ravnatelj slavni Ballin, mož svetovnega pomena.

Ker je nemška trgovina in pa nemški promet po morju predvsem vzrok sedanje vojske, bi tu bilo na mestu podati par števil; vidimo, da razvoj teh družb lahko Angleže bôde v oči. Hapag so ustanovili l. 1847, Loyda pa l. 1857, Hapag je prva parobrodna družba na svetu, Lloyd pa druga, Hapag ima sama ladij s ca. 1.300.000 tonami, torej dvakrat vsa naša mor-

<sup>1</sup> Compagnie.

narica, Lloyd pa ca. 800.000 ton. Zadnji je tekom svojega obstoja prepeljal nad 10 milijonov potnikov, petino Avstrije. Nemci so se v zadnjem času, zlasti po l. 1870, z vso vnemo vrgli na pomorsko trgovino, poslušajoč svojega velikega nacionalnega ekonoma Friderika Lista: »Narod brez plovbe je ptič brez peroti, riba brez plavuti, lev brez zob, jelen z berglami, vitez z lesenim mečem, helot in hlapec človeštva. Kdor nima deleža ob morju, je izključen od dobrin sveta.« Viljem je večkrat rekel: »Bodočnost naša je na vodi.«

Kako gledajo Nemci na svetovni Atlantik in kako jih vsa sila žene tja, vidimo iz teh-le primer: L. 1873 n. pr. je prišlo na zaprti Baltik 45·4<sup>0</sup>/<sub>0</sub> nemškega brodovja, l. 1910 pa samo še 10·6<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, na Severno morje pa 45·4 in 89·4! Hamburg sam ima sedaj ca. 56<sup>0</sup>/<sub>0</sub> vsega nemškega trgovskega brodovja, Bremen ca. 30, torej ti dve mesti ca. 86<sup>0</sup>/<sub>0</sub>! Hamburg sam ima več trgovskih ladij oziroma tonaže kot vsaka druga država izvemši Anglijo in Unijo, torej več kot Francija, Rusija = <sup>2</sup>/<sub>3</sub> Hamburga, Švedska <sup>1</sup>/<sub>2</sub>, Avstro-Ogrska <sup>1</sup>/<sub>3</sub> itd. Ker je danes nemško trgovsko brodovje nekako desetina svetovnega, ima Hamburg torej nad dvajsetino vseh trgovskih ladij sveta. Od 70 nemških plovnih družb s kapitalom ca. 650 milijonov kron pride na Hamburg 51<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, na Bremen 43<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, na vse drugo samo 6<sup>0</sup>/<sub>0</sub>.

Pridemo do trgovskega brodovja sploh. Vsled izrednega razvoja zadnjih let (prim. odstavke o svetovni trgovini in svetovnem prometu v »Času«, l. 1912 in 1913) se je tudi število ladij izredno povišalo, in ker gradijo vedno bolj ladje z veliko tonažo, še bolj število ton. Za začetek l. 1914 vidimo približno tole vsoto za ves svet: 50.000 trgovskih ladij z nad 30 milijoni ton, od teh nad 20.000 parnikov s ca. 25 milijoni ton.<sup>1</sup> Izberimo si države, ki nas v sedanji vojski posebno zanimajo in primerjamo jih<sup>2</sup>:

<sup>1</sup> Natančne številke je težko primerjati, nimamo povsod istodobne statistike ali pa je nezanesljiva, ali pa je sploh ni. Včasih smo morali uporabiti privatna poročila.

<sup>2</sup> Tu bi zopet opozoril na »Čas« l. 1912 in l. 1913, ker so tam odstotne številke površine, prebivalstva, produkcije, trgovine itd. Le vse skupaj nam dá natančno sliko razmerja raznih držav.

	Trgovske ladje v % ca.		Reg. ton à 285 m <sup>3</sup> <sup>1</sup> v % ca.		Od teh je parnikov v % ca.		Reg. ton v % ca.	
Anglija . . . . .	15.000	30·0	14.000.000	46·7	10.000	50	12.000.000	48·0
Nemčija . . . . .	3.500	7·0	3.300.000	11·0	2.000	10	2.800.000	11·2
Unija . . . . .	4.600	9·2	2.800.000	9·3	1.000	5	1.300.000	5·2
Norveška <sup>2</sup> . . . . .	2.700	5·4	1.500.000	5·0	1.400	7	900.000	3·6
Francija . . . . .	2.400	4·8	1.500.000	5·0	900	4·5	850.000	3·4
Japonska . . . . .	2.200	4·4	1.000.000	3·3	800	4	800.000	3·2
Nizozemska . . . . .	1.100	2·2	720.000	2·4	450	2·25	650.000	2·4
Italija . . . . .	1.800	3·6	1.000.000	3·3	450	2·25	620.000	2·48
Švedska . . . . .	2.500	5·0	800.000	2·7	1.000	5	600.000	2·4
Rusija . . . . .	4.200	8·4	1.200.000	4·0	700	3·5	650.000	2·4
Avstro-Ogrska . . . . .	500	1·0	600.000	2·0	400	2·0	580.000	2·3

Opazamo velikansko premoč Anglije, bodisi glede enot, bodisi glede tonelaže, zlasti kar se tiče parnikov, polovico vseh na svetu! Vendar pa moramo vpoštevati, da je njena glavna tekmovalka, Nemčija, v zadnjem času gradnjo ladij tako pospešila, da je sedaj razmerje že čisto drugačno, kakor je bilo n. pr. pred štiridesetimi leti. Dočim je bilo razmerje obojega brodovja (tonaža) l. 1870 še 10:1, se je izpremenilo do l. 1890 v 8:1, l. 1910 v 5:1, l. 1914 pa vidimo že 4·67:1·1, torej 4·25:1, oziroma nemško trgovsko brodovje je sedaj ca. 23 % angleškega. Napačno bi bilo pa sklepati, da bi Nemčija v doglednem času Anglijo prekosila — brez ozira na vojsko seveda —. Prvič je naravno hitrost gradnje nemških ladij večja kot v Angliji, ker je Nemčija še v začetnem štadiju, Anglija pa je dospela že skoro na višek. — Primerjaj isto pri prebivalstvu, trgovini, kulturi sploh itd. — Drugič pa moramo gledati ne samo na relativni prirastek, temveč tudi na absolutni, in tu imamo srečo, da smo ravno zadnje dni dobili izkaz o prirastku svetovnega brodovja l. 1914. Vidimo, da napenja Anglija vse sile, da si ohrani svojo premoč. Vseh ladij na svetu so zgradili l. 1914 1319, od teh Anglija sama skoraj polovico, 656; glede ton je pa Anglija veliko nad polovico, od 2,852.753 namreč

<sup>1</sup> Neto-reg. tona = prostornina trupa ladij brez kotlov, shramb za premog itd.

<sup>2</sup> Norveška ima izredno veliko ladij, a parniki imajo majhno tonažo, Norvežani se sami zgrade ladje, ker je doma dosti lesa, in gredo z ladjami vred v tujo službo. Zato jih vidimo v vsakem večjem pristanišču.

1,683.553<sup>1</sup>, drugi pa komaj 1,169.200. Od angleških 656 ladij je bilo 621 parnikov, od ostalih 663 ladij pa samo 473 parnikov. 71 teh angleških parnikov ima prostornine à nad 6000 ton, 13 nad 10.000 ton. Druga je Nemčija, 387.194 ton, potem Unija, Nizozemska in Francija. Nemci so zgradili 28 parnikov po 5—10.000 ton, 6 čez 10.000 ton. Največji nemški parnik lanskega leta je »Bismarck«, 56.000 ton.

Poglejmo še malo na blokado, in sicer čisto stvarno. Če potopijo Nemci vsak mesec 100 parnikov, pride na pol leta 600 parnikov, torej zgradba enega leta. Na leto 1200 parnikov, v dveh letih 2400 itd. Anglija ima 15.000 ladij, od teh 12.000 parnikov, gradi jih pa sprti.

Glede trgovine vidijo Angleži v Evropi edinega tekmeca le v Nemčiji, na druge se ozirajo le malo ali pa nič. Zlasti na slabem je stari njihov tekmeč, Francija. Kakor skoraj povsod opazimo tudi pri razvoju trgovskega brodovja na Francoskem precejšnjo stagnacijo. Dočim je narastlo angleško trgovsko brodovje od 9,300.000 neto-reg. ton l. 1900 na 14 milijonov l. 1914 in nemško od 1,950.000 na 3,300.000, so francoske številke 1,050.000 in 1,500.000; v odstotkih Francija 43 0/0, Anglija 50, Nemčija pa skoro 70 0/0. In če pomislimo, da sta imeli Anglija in Nemčija že prej večje trgovsko brodovje, se razmerje seveda še bolj razmakne. Z drugimi odstotki: L. 1900 je stalo francosko trgovsko brodovje 11·3 0/0 angleškega in 54 0/0 nemškega, l. 1914 pa 10·7 in 45·5 0/0. Glede Nemčije še tóle: Tonaža se je pomnožila od l. 1875 do 1900 za 260 0/0, od 1875 do 1914 pa nad 600 0/0! Že prej smo videli, kako premoč ima Severno ali Nemško morje — glavno torišče današnje blokade — pred Baltikom. To dokazuje tudi povzdig prometa tu in tam; nemška trgovina v Severnem morju se je dvignila od l. 1875 do 1910 za 550 0/0, v Baltiku pa za 266 0/0. Poprečno je v teh 35 letih prišlo na Hamburg 41 0/0 trgovine, s Kuxhavenom 44 0/0, na Bremen z Bremerhavenom 12 0/0, na Stettin pa 7 0/0.

Rusija ima primeroma zelo veliko število ladij, a le malo parnikov — ribji lov na severu! Avstrija ni tako na slabem kakor bi sploh mislili, če pogledamo na ladje. Saj smo bili do zadnjega kontinentalna država. To se vidi tudi v relativnem številu parnikov; dobo velikih jadrnic smo kar prespali. Ton imajo pa jadrnice izredno malo.

<sup>1</sup> Torej skoro za tri naše mornarice.

Če razdelimo ladje po morjih, jih vidimo samo v malem Severnem morju 26 0/0 vseh na svetu, v Sredozemskem morju ca. 5 0/0, na zapadnoevropskih obalah južno Severnega morja ca. 15 0/0, v Baltiku ca. 3 0/0 itd. Torej zopet premoč onega malega kosčka, kjer se bije sedaj boj na življenje in smrt. Od novozgrajenih ladij v desetletju 1901/10. jih pride na Anglijo 61·5 0/0 (po tonaži), Unijo 14, Nemčijo 9·5, Francijo 3·7, Nizozemsko in Belgijo 2·7, Avstro-Ogrsko 0·6 0/0 itd.

Ladjedelnic ima Anglija ca. 150, Nemčija 120, Unija 24, Francija 18, Norveška 17, Italija 23, Nizozemska 12, Belgija 7, Avstro-Ogrska 7, Švedska 16, Danska 4 itd. Tudi če ladjedelnice in njih tonažo razdelimo po morjih, je prvo Severno morje, s ca. 40 0/0 vseh. Anglija izdeluje nekako 50 0/0 svojih ladij na vzhodnem obrežju, drugo se porazdeli na jug in Irsko morje ter na sever.

Promet, ki se vrši v pristaniščih raznih držav, je približno ta-le (l. 1913): Anglija ca. 150 milijonov reg.-ton, od teh 59 0/0 domačih; Nemčija 50 milijonov reg.-ton, 50 0/0 domačih; Francija 60 in samo 24!, Belgija 30 in 11 (veliko tranzita), Nizozemska 30 in 27, Danska 16 in 56, Norveška 9 in 57, Švedska 20 in 51, Rusija 20 in 14, Avstrija 8 in 67! (zelo dobro znamenje), Ogrska 7 in 66, Italija 35 in 23 0/0 domačih (slabo znamenje, navezana na dovoz po drugih ladjah, zato cincanje semintja); Japonska 40 in 43, Unija 80 in 22!, Kanada 20 in 67, Brazilija 25 in samo 4, Argentina pa 25 in 42, a zato toliko domačih, ker večinoma obrežni promet, za transatlantni pride v poštev le evropski parnik. Če pri Avstriji vpoštevamo še lokalni promet, se dvigne število domačih ladij in ton na 92 0/0! Na  $km^2$  pride reg.-ton v Angliji ca. 480, na Nemškem 93, Francoskem 110, v Belgiji 1000!, Holandski 910, Avstriji 27, Italiji 120 itd. Če pa razdelimo ladje posameznih držav (ne promet) po  $km^2$ , vidimo to-le: na Angleškem pride ena ladja na 21  $km^2$ , na Nemškem 154, v Uniji na 2000, v Avstriji na 1350, na Nizozemskem na 30 itd. Registerskih ton pa pride na 1  $km^2$  na Angleškem 44, na Nemškem 6·1, v Uniji 0·3, na Norveškem 5, Nizozemskem 22, v Avstriji skoro 1 itd. (Dalje v 4. zvezku.)



## Socialna demokracija in vojska.

Ivan Podlesnik.

S svetovno vojsko, bi se lahko reklo, je nastopila tudi izprememba vseh vrednot. To se je pokazalo ne samo pri materialnih vrednotah, temveč tudi pri idealnih. Tudi celim organizacijam je vojska vzela ali dala novo vrednost. Zlasti velja to za socialno demokracijo. Zato je vsekako zanimivo poglavje: vojska in socialna demokracija.

K temu poglavju nekaj prispevkov! Brez komentarja sicer, ker ni še čas zanj. Le to bi pripomnil, da se mi zdi tisto mnenje, kakor da je svetovna vojska pokopala socialno demokracijo, napačno. Po raznih znamenjih bi človek marveč domneval, da bo socialna demokracija izšla iz vojske prerojena in močnejša. To, kar se zdaj godi, ni njen »bankrot«, ampak samo »poravnava« z upniki (pristaši). Kriza je, a iz te krize bodo izšli upniki socialne demokracije sicer ubožnejši (mamljivo bogastvo strankarskega programa ne bo več toliko), a zdi se, da notranje močnejši. Pri tej poravnavi bo igral zlasti račun verskega vprašanja veliko vlogo.

Svetovni požar je uničil v strankarskem programu socialne demokracije marsikaj, kar je bilo življenja nezmožno. Skoraj čez noč je izginilo s površja to in ono, kar se je zdelo, da daje socialni demokraciji poseben mik. Spomnimo se le nje nazorov o vojski. Kje so sedaj tisti nazori? Seveda tolažijo voditelji nezadovoljne pacifiste z novo očarljivo frazo: zadnja vojska!

Če ugibamo o bodočnosti socialne demokracije, ne pozabimo, da so »vzdihni nesrečnih sape, ki gonijo njih mline, in solze trpečih vode, po katerih plavajo njih ladje«. Solz in vzdihov je pa že zdaj premnogo in jih bo še več. — — —

### Dokumenti o socialni demokraciji v Nemčiji.<sup>1</sup>

#### Zadnji dnevi pred vojsko.

Zadnje dni pred vojsko je socialna demokracija še enkrat z vso silo dala duška svojemu staremu antimilitarizmu. Vodstvo stranke je objavilo 25. julija 1914 v »Vorwärtsu« plameneč protest proti vojski. V tem pravi med drugim:

Še se kadi po balkanskih poljih tisočev prelita kri, še se dviga dim iz razvalin porušenih mest in opustošenih vasi, še begajo okrog lačni možje brez posla, obvdovale žene in zapuščene sirote, in že se spet pripravlja . . .<sup>2</sup> vojna furija, da ponese nad Evropo smrt in uničenje . . . Svojega stanu se zavedajoči proletariat Nemčije dviga v imenu človečnosti in kulture plameneč protest proti temu zločinskemu početju . . . Sodrugi, pozivljemo vas, da izrazi zavedni proletariat takoj na shodih mas svojo neomajno voljo za mir. Resna ura je prišla, resnejša nego katerakoli

<sup>1</sup> Citati so posneti deloma naravnost iz citiranih časopisov, deloma pa iz knjige »Kriegsdokumente«, Eberhard Buchner. Erster Band. München.

<sup>2</sup> Kjer so tu pičice, so v izvorniku hudi napadi na Avstrijo.



zadnjih desetletij. Svetovna vojska grozi. Gospodujoči stanovi, ki vas v miru tlačijo, zaničujejo, izkoriščajo, vas hočejo izrabiti za kanone (Kanonenfutter). Zato mora povsod zveneti na ušesa mogotcev: Mi ne maramo vojske! Doli z vojsko! Živelo mednarodno ljudsko bratstvo!

Dne 28. julija je bilo v Berlinu 32 shodov socialne demokracije z resolucijami zoper vojsko. Obhode je policija prepovedala. Kljub temu se je zbralo zlasti »Unter den Linden« na tisoče delavcev, »dostojno oblečenih«, kakor je pisal »Vorwärts« (29. julija), »ali pravih rdečih delavcev«, ki so prepevali delavsko himno in demonstrirali proti vojski.

### Preobrat.

Že čez dva dni se je stvar izpremenila. Ko je Nemčija proglasila vojno stanje, je izdalo vodstvo socialno-demokratske stranke sledeči poziv (»Vorwärts« 1. avgusta):

Vojno stanje je proglašeno. Vsaka ura nam lahko prinese izbruh svetovne vojske. Ne le za naš narod, temveč za ves svet je prišla pretežka preizkušnja.

Do zadnjega hipa je vršil mednarodni proletariatsvojo dolžnost, to stran in onkraj naših mej; napel je vse moči, da bi onemogočil vojsko in ohranil mir. Naši resni protesti, naš neprestani trud, vse je bilo zastonj, razmere so bile močnejše kot pa naša volja in volja naših delavskih bratov. Zdaj nam ne preostaja drugega, kakor da z vso odločnostjo zremo dogodkom v oči, pa naj pride kar pride.

Strašno klanje evropskih narodov je grozno potrdilo tega, na kar smo dalje kot eno človeško dobo opozarjali vladajoče sloje.

Sodrug! Bližajočim se dogodkom se ne bomo vdajali z ravnodušnim fatalizmom. Mi bomo ostali zvesti svoji stvari, trdno bomo držali skupaj, prešinjani z vzvišeno veličino našega kulturnega poslanstva.

Posebno žene, ki jih bodo zadevali dogodki z dvojno in trojno težo, imajo v teh resnih časih veliko nalogo, delovati v duhu socializma za visoke ideale človeštva, da se ta brezmejna nesreča ne bo več ponovila, da bo marveč ta vojska — zadnja.

Ostri predpisi vojnega prava imajo tudi za delavsko gibanje strašno strogost. Nepremišljena dejanja, brezkoristne in napak umevane žrtve škodujejo v tem času ne samo posamezniku, ampak naši stvari sploh.

Sodrug! Pozivljemo vas, vztrajajte v neomajnem zaupanju, da pripade bodočnost kljub vsemu narode družecemu socializmu, pravičnosti in človečnosti!

Istega dne je pisal »Vorwärts« (1. avgusta):

Ker je proglašeno vojno stanje in je s tem dobila vojaška oblast veliko moč, so določbe mirovne dobe o tiskovnem, zborovalnem in društvenem pravu odpravljene ali vsaj zelo omejene . . . Določbe vojne oblasti ogrožajo obstoj našega lista in nas silijo, da se omejimo. Naše načelno prepričanje se kajpada s tem ne izpremeni.

Od preizkušenih, zvestih sodrugov pričakujemo, da bodo umeli naš nasilni položaj in da bodo ohranili listu zvestobo. Opazujejo naj časovne dogodke v luči socialističnega spoznanja in tako bodo ohranili kljub na videz neozdravljivim razmeram vero v zmago naše stvari!

Drugi socialno-demokratski listi so pisali:

»Volksfreund« (1. avgusta):

Mi socialni demokratje se čutimo v tej resni uri edine z vsem nemškimi narodom brez razlike političnega ali verskega prepričanja, da

sprejmemo od ruskega barbarstva nam vsiljeni boj in zastavimo zadnjo kapljo krvi za narodno neodvisnost, za slavo in veličino Nemčije!

»Volksstimme«, Mannheim (31. julija):

Mi hočemo mir: z vsemi močmi, z vso energijo in vso vztrajnostjo smo vedno, tudi v tej krizi, delovali do zadnjega hipa za mir in sporazum; vse, kar je bilo v naši moči, smo storili, da bi se vojska preprečila ali vsaj omejila in nepoklicanim vojnim hujskačem računil prekrizali. Toda če nas ruski carizem prisili, tedaj bo našla zadnja odločitev, pa bodi kakršnakoli, edino in složno ljudstvo, pripravljeno, da brani z zadnjo kapljo krvi proti sovražniku neodvisnost in veličino Nemčije.

»Mündener Post« (1. avgusta):

Poraz bi bil za nas polom, uničenje in neizmerna beda. Tej možnosti se upirajo misli nas vseh. Naši zastopniki v državnem zboru so neštokrat soglasno izjavljali, da v hipu nevarnosti socialna demokracija ne bo prepustila domovine usodi. Če udari usodepolna ura, bodo delavci kot mož-beseda izpolnili, kar so izrekli njihovi zastopniki. Brezdomovinci bodo storili svojo dolžnost in se ne bodo dali v nobenem oziru prekositi od patriotov.

»Volksstimme«, Chemnitz (2. avgusta):

V tem trenutku smo vsi sprejeli dolžnost, da se borimo proti ruskemu gospostvu knute. Naše žene in naši otroci ne smejo postati žrtve ruske bestialnosti, ne nemški narod plen kozaštva . . . Ne s hura! in sovražstvom proti ruskemu delavcu, ne z Bogom za kralja!, ampak za nemško kulturo in svobodo proti neizprosному barbarskemu sovražniku, za neodvisnost nemškega ljudstva bodo sli sodrugi v boj, odločeni, da se ne bodo dali prekositi v izpolnjevanju dolžnosti nasproti domovini od nobenega dosedanjega patriota v besedah.

»Münchener Post« (6. avgusta):

Deutschland, Deutschland über alles! To hoče tudi socialna demokracija. Ne v duhu, s katerim kipi mladeniško navdušenje in si išče duška na cesti, ampak v resnem umevanju zadnje vrstice krasne pesmi Hoffmanna pl. Fallersleben, pisatelja domovine in svobode: Einigkeit und Recht in Freiheit für das deutsche Vaterland! Za tem težimo vsi, bratovsko s srcem in roko. Sloga in pravičnost ter svoboda so temelj sreče. Cveti v sijaju te sreče, cveti, nemška domovina!

#### V državni zbornici.

Na dan 4. avgusta je bil sklican nemški državni zbor. Vse je z napetostjo pričakovalo, kakšno stališče bodo zavzeli zastopniki močne nemške socialno-demokratske stranke. Po Berlinu je krožila vest, da se bodo socialno-demokratski poslanci celo udeležili otvoritve državne zbornice v »beli dvorani« cesarjevega gradu.

»Tägliche Rundschau« je priobčila isti dan sledečo notico:

Na hodnikih državne zbornice se je včeraj, kakor čujemo, dognalo, da sta prišla v palačo državnega kancelarja socialno-demokratska poslanca dr. Haase in Scheidemann na važen razgovor. Kot uspeh tega razgovora bo poslanec dr. Haase danes v zbornici podal izjavo, da dovolijo socialni demokratje vojne kredite. V stranki je razpoloženje tudi za to, da bi se poslanci udeležili otvoritve državnega zbora v gradu. Kakor se čuje, si je za te sklepe pridobil mnogo zaslug bavarski ministrski predsednik grof Hertling vsled svojega osebnega vpliva kot dolgoletni član zbornice.

Če se ta poročila potrdijo, bo to vse pozdravilo brezdvomno z velikim veseljem.

To upanje se pa ni uresničilo. Že malo dni potem je pisalo osrednje socialno-demokratsko glasilo »Vorwärts«:

Da se ovržejo vse neumne govornice, izjavljamo, da se otvoritve državnega zbora dne 4. avgusta v kraljevem gradu socialno-demokratski poslanci niso udeležili in vsled tega tudi niso cesarju stiskali roke. To je tako samoposebi razumljivo, da je bilo skoraj brez potrebe še posebej v poročilu omeniti.

Dopoldne dne 4. avgusta se je vršila v kraljevem gradu otvoritev državnega zbora, popoldne pa prva seja v državni zbornici. Šlo je za vladne predloge za vojne kredite. K tem predlogom je govoril edini izmed vseh poslancev socialni demokrat dr. Haase.

»Berliner Lokal-Anzeiger« z dne 5. avgusta poroča, da je dr. Haase takole govoril:

Po naročilu svoje frakcije podam naslednjo izjavo: Stojimo pred usodepolno uro. Posledice imperialistične politike, ki je ustvarila dobo svetovnega oboroževanja in poostriala nasprotstva med narodi, te posledice so se razile kot vihar čez Evropo. Odgovornost za to nosijo voditelji te politike, mi jo odklanjamo. Socialna demokracija je ta usodepolni razvoj z vsemi močmi pobijala in še v zadnjih urah je z velikanskimi izjavami po vseh deželah, posebno v soglasju s francoskimi brati (Pritrjevanje pri socialnih demokrati) delala za ohranitev miru. Nam žugajo strahote sovražnih invazij. Danes nam ni odločevati o sredstvih za ali proti vojski, temveč o sredstvih za obrambo dežele. Mislimo moramo na milijone sodrugov, ki so brez svoje krivde potegnjeni v ta vrtinec. Oni bodo morali največ trpeti pod upuščanjem vojske. Naše vroče želje spremljajo pod zastavo poklicane brate brez razlike na stranko. (Živahno pritrjevanje.) Mi mislimo na matere, ki so poslale svoje sinove, mislimo na žene in otroke, ki so oropani rediteljev in katerim grozi poleg strahu za njih življenje še lakota. Vsem tem se bodo kmalu pridružili še desetisočeri ranjenih in pohabljenih bojevnikov. Njim vsem stati na strani, njih usodo lajsati, lajsati njih neizmerno bedo — to smatramo za nujno dolžnost. (Živahno pritrjevanje.) Če zmaga ruski despotizem, ki se je omadeževal s krvjo svojih najboljših, je v nevarnosti naše ljudstvo in njega svobodna prihodnost. (Viharno odobravanje.) Treba torej to nesrečo odstraniti in zagotoviti obstanek kulture in neodvisnosti naše dežele. (Živahno odobravanje.) Sedaj se bo uresničilo, kar smo vedno poudarjali: Mi ne bomo zapustili domovine v uri nevarnosti. (Živahno pritrjevanje.) V tem pa se čutimo v soglasju z internacionalo, ki priznava pravico vsakemu narodu za njegovo narodno samostojnost in samoobrambo. Prav tako pa v soglasju z internacionalo obsojamo vsako pohlepno vojsko. Zahtevamo, da se napravi takoj konec vojski, ko bo cilj gotovosti dosežen in bo nasprotnik nagnjen k miru. Mir naj bo tak, da bo omogočil prijateljstvo med sosednimi narodi. To zahtevamo ne samo v interesu od nas vedno gojene internacionalne solidarnosti, temveč tudi v interesu nemškega ljudstva. Mi upamo, da bo strašna šola vojnega trpljenja iznova v milijonih vzbudila gnus pred vojsko in jih pridobila za ideal socializma in miru med narodi. Na temelju teh naziranj dovoljujemo zahtevane kredite. (Živahno odobravanje.)

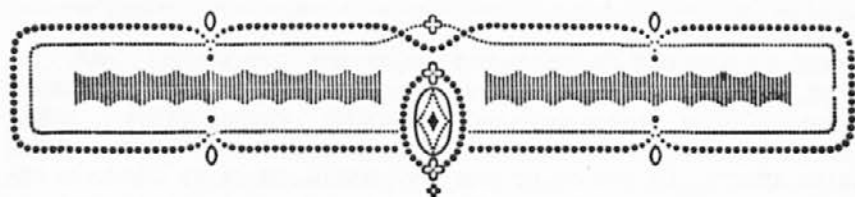
V tem zasedanju so torej socialno-demokratski poslanci brezpogojno glasovali za vladne zahteve. Pri drugem zasedanju, ki se je vršilo dne 2. decembra 1914 je vlada predložila zopet zahteve po novih vojnih kreditih. Tudi za to so socialno-demokratski poslanci glasovali in dr. Haas je v njih imenu podal sledečo izjavo:

V zvezi z izvajanjem gospoda državnega kanclerja v Belgiji hočem v imenu svoje frakcije ugotoviti, da naknadno dognana dejstva po našem prepričanju ne morejo omajati našega stališča z dne 4. avgusta. Socialno-demokratska frakcija stoji še danes na stališču svoje izjave z dne 4. avgusta o vojski, katere vzrok so ekonomična nasprotstva. Še so meje naše dežele ogrožene po sovražnih četah. Zato mora nemški narod tudi danes postaviti vse svoje moči v brambo dežele. Socialna demokracija odobruje zato zahtevane nove kredite. S hvaležnostjo se spominjamo vseh, ki so žrtvovali svoje življenje in zdravje v blagor domovine. Kakor 4. avgusta stojimo tudi danes na stališču internacionale, da ima vsak narod neoporečno pravico do svoje nedotekljivosti in neodvisnosti. Teh se pri drugih narodih dotekniti bi pomenilo sejati seme za nove vojske. Zato ostanemo pri tem, kar smo rekli 4. avgusta. Zahtevamo, da se napravi konec vojski takoj, ko bo cilj dosežen in sovražnik nagnjen k miru. Mir pa naj bo tak, da bo ustvaril prijateljstvo do drugih narodov. Zahtevamo, da se izdatno skrbi za vse svojce in sirote vojakov in da se pomaga brezdelnim s preskrbo dela in pa onim, ki so prišli vsled vojske v gospodarske težave. Dalje se mora za to skrbeti, da bo ljudstvo preskrbljeno z živili in drugimi potrebščinami. Prizadevanja strokovnih organizacij za socialne odredbe so našle pri državni vladi dosti ugoden odziv. Toda storiti se mora še več. Obžalujemo, da se vzlic enotnemu nastopanju vseh slojev naroda omejujejo ustavne zajamčene pravice. Posebno ni prav nič utemeljena omejitev pravic časopisju, temveč je ta omejitev taka, da lahko vzbudi sum o zrelosti in odločnosti ljudstva. Cenzura vodi k nepravilnostim in gospodarskim škodam. Zato zahtevamo brzo odpomoč v interesu sklenjene obrambe in v interesu ugleda in dobrobiti nemške domovine.

Socialno-demokratski poslanci so glasovali za vladne predloge. Zoper nje je glasoval samo poslanec Liebknecht. Zato pa je podal predsednik socialno-demokratske frakcije v »Vorwärtsu« izjavo, v kateri je povedal, da je glasoval poslanec Liebknecht proti sklepu frakcije. Predsednik v tej izjavi obžaluje kršenje discipline in pravi, da se bo frakcija s tem dogodkom še pečala.

V poznejših zasedanjih so poleg Liebknechta začeli tudi drugi poslanci kršiti disciplino in se oglašati z izjavami, ki niso bile v soglasju z vodstvom stranke.





## OBZORNIK.

### Verstvo in kultura.

#### **Nova doba.**

Vse upa, da sine za tem viharjem nova, lepša doba. Bog daj! So pa nekateri pogoji, ki jih mora človeštvo izpolniti, sicer bodo tudi ti upi varljivi.

O pogojih za lepšo bodočnost naše države nam ni dovoljeno razmišljati. Ne vemo, zakaj ne, a ukloniti se moramo, dasi se v Nemcih svobodno o tem razpravlja.<sup>1</sup> Zato le nekaj socialno-filozofičnih misli o boljši bodočnosti sploh!

Prvi pogoj je, da človeštvo tudi za javno življenje in politiko, in zlasti še za mednarodno politiko, prizna veljavnost nraavnih načel. Brez tega bo medsebojno razmerje narodov in držav tudi poslej le živalski boj za obstanek. Odkrito in pogumno je to izpovedal na Dunaju monakovski vseučiliški profesor dr. F. W. Förster. Predaval je v »Uraniji« o »državi in nraavnem zakonu« in dejal poleg drugega, omenivši svetovno vojsko: »Že sedaj se moramo vpraševati, kako zanaprej preprečiti tako svetovno gorje. Vojska bo ustvarila pozi-

tivne vrednote, a vedno bolj splošno je spoznanje, da jih bo še več uničila. Vse bolj splošno prodira tudi misel, da je visoka politika popolnoma odpovedala. Ne, kakor da bi ne bila dosti premetena in pretkana, ampak zato, ker se kljub svojemu realnopolitičnemu vedenju ni zuala prilagoditi izpremambi, ki se je zadnja desetletja izvršila v realnem svetu. Visoka politika se je načelno še vedno držala stare nacionalno-egoistične orientacije, v času, ko je bila predvsem potrebna organizacija tega, kar narode druží. Visoka politika je bila takorekoč le »dependanca«, le privesek in orodje militarizma. S svojimi zavitimi in dvoumnimi pogodbami je povode za svetovno vojsko le pomnožila. Seveda ni samo ona kriva svetovne vojske . . . Bolje bo le, če premagamo tisto macchiavellistično naziranje, ki se je tako široko razpaslo, namreč da politika in morala nimata nobene skupnosti, da država ni pod nraavnim zakonom, temveč da mora z vsemi sredstvi težiti le za močjo. Predstavniki tega naziranja so bili v moderni Nemčiji Bismarck, Treitschke in Bernhardi. Načelno je proglasil to naziranje Macchiavelli v knjigi »Principe« (1516), in njegove ideje žive še dandanes. Ti

<sup>1</sup> V »Grazer Volksblattu« v uredniškem delu priporočajo nemški dijaki M. Spahnovo brošuro o bodočnosti Nemčije. V »Času« je cenzura kratek iznimek iz tega spisa črtala. — Op. ur.

nazori so napravili že neizmerno kviri. Nekateri mislijo, da so realnopolitični, a prav z realnopolitičnega stališča je lahko dokazati, da so zmotni. Država se ne sme nikdar postaviti izven mej нравnih zakonov na golo načelo moči. Taka vnanja politika deluje škodljivo na znotraj. Živ dokaz je n. pr. Anglija. Koliko nepreračunljive škode glede na kolonialno posest je prinesla njej taka brutalna politika! Država je po svojem bistvu organizacija, politika moči pa organizacije razkrajja. Nobena država se ne more vzdržati brez duševnih in нравnih osnov. Narodi so gospodarsko in duševno navezani drug na drugega. Zato je za ves kulturni svet treba predvsem politike vesti in sporazuma!<sup>1</sup>

Sicer se je dvignil proti Försterju baron dr. Karol Seckendorff in napisal za »Grazer Volksblatt« odgovor, a reči treba, da odgovor ni prav nič omajal Försterjevih trditev. »Förster«, pravi Seckendorff, »je strnil lepo besedo nacionalizem, ljubezen do naroda, z nelepo besedo egoizem, samoljubje. Toda kaj je nacionalizem drugega kakor nesebična želja, da bi bil narod telesno, duševno in нравno močan, da bi živel in se razvijal po нравnih in pravnih nazorih prednikov ter se tako kar mogoče trajno in slavno vzdržal in uveljavil v svetovni zgodovini, ki je obenem svetovna sodba? ... Ni egoizem, če hoče narod ohraniti in obraniti svojo osobitost, zlasti, če ima, kakor nemški narod, svetovno-zgodovinsko nalogo. Ta pravica je prisilila nemški narod na obrambo proti panslavizmu in

<sup>1</sup> »Grazer Volksblatt«, 11. marca 1915, št. 170.

njegovim pomagačem...<sup>1</sup> To, pravimo, ni nič, saj Förster ni nikomur odrekal pravice samoobrambe, temveč je vsem le klical v spomin, da bi ne bilo treba samoobrambe v tako strašni svetovni vojski, če bi ne bil zavladal v vsej veliki politiki egoističen nacionalizem, ki mu je vse moč, a nič pravica. Försterjev postulat torej ni: proč z nacionalizmom! marveč: proč z nemoralnim in brutalnim machiavellističnim nacionalizmom, z nacionalizmom, ki se ne meni za noben нравni zakon, za nobene prirodne in historične pravice tudi drugih narodov, ki govori o pravu le, kadar je zahteva zase, a ki brezobzirno tepta isto pravo, če je pravo drugega. In da je zavladal po svetu tak nacionalizem, tega ne bo nihče tajil, kdor hoče in sme govoriti resnico. Treba le malo pogledati naokrog. Kdo je največji sovražnik Avstrije kakor ta nacionalizem, in kdo je zakrivil svetovno vojsko kakor spet ta nacionalizem?

Če hočemo, da nastopi nova, lepša doba, moramo že sedaj, ko še divja boj, vzbuditi v narodih zavest: nostra culpa, nostra maxima culpa. Ko se bo začel iz tega velikega meteža snovati mir, mu mora biti zlati votek prav ta нравna zavest, sicer bodo vse mirovne pogodbe kakor tovarniška tkanina, ki jo prvo neurje razcefra.

Drugi pogoj, ki pa sledi že iz prvega, je, da se prizna vsem narodom pravica do obstanka in svobodnega razvoja.

Dne 12. februarja je imel znani publicist Maksimilijan H a r d e n v Monakovem<sup>1</sup> vojno predavanje. Omenil je, da nekateri razprav-

<sup>1</sup> »Grazer Volksblatt« 21. marca 1915, št. 195.

ljajo, kdo je začel vojsko. To vprašanje, je dejal, je pa brez pomena, potem je pa nadaljeval: »Nravni pravci so drugi za poedince, drugi za narode . . . Pod našo častjo je, da bi nas vpraševali: kje je vaša pravica do boja. Naša pravica je naša moč!«<sup>1</sup> Po tem načelu brutalne sile bi bili mali narodi na milost in nemilost prepuščeni močnejšemu. A to načelo ni le nemoralno, marveč tudi nesocialno ter nepolitično. Za nemoralnost se seveda politiki iz Macchiavellijeve in Nietzschejeve šole načeloma ne menijo. Toda tako nemoralno načelo je tudi politično pogubno. Če je pravica moč, tedaj ne preostaja malim narodom drugega kakor boriti se z vsemi sredstvi za moč, da si tako z močjo pribore pravico. Po tem načelu bi morali torej mali narodi vse poizkusiti, da bi oslabili močnejši narod: razdirati bi morali vse institucije, ki njemu dajejo moč, iskati bi morali zvez z vsemi, da sebi povečajo moč. Politično bi se to dejalo: legitimirati revolucijo in veleizdajstvo. Seveda so pravemu macchiavelistu tudi to prazne besede. Njemu je revolucija in veleizdajstvo nekaj, kar je obsodbe vredno, kadar je zoper njega; če pa njemu služi, tudi revolucijo in veleizdajstvo ovije z gloriolo heroizma. Vendar bi moral pomisliti, da ga utegne po tej politiki dohiti bridko razočaranje: primeri se lahko, da močnejši narod ne bo več najmočnejši, in če je moč pravica, bi tedaj tudi njega drugi narodi po pravici pogazili. Vsekako bi pa ob takem nasilnem stanju ne bilo miru in socialne blaginje!

<sup>1</sup> Cf. Stimmen der Zeit (prej »Stimmen aus Maria-Laach«) 45. I. 7 H. (April 1915) str. 86.

Ne! Tudi v razmerju narodov se morajo uveljaviti nravna načela! Kakor posameznik, tako ima tudi vsak narod pravico, da je in da se svobodno razvija, vse dotlej, dokler s svojim svobodnim razvojem drugim ne dela krivice. Naj bi vendar moderne države priznale to načelo svobode! Narodi so se zavedeli svojih pravic in prazna je misel, da se bodo dali kratkotalo udušiti. Ne nasilje, ampak svobodna kulturna tekma naj odločuje o bodočnosti! Ne iz zatiranja, marveč iz federacije narodov vstani nova kulturna veličina držav!

Še en pogoj je, ki ga pa tu le omenimo, ker je bolj političnega značaja. Vnanja politika mora pustiti svoj neodgovorni aristokratizem in se v demokratični državi podemokratiti. Če naj ima res ljudstvo besedo, ko gre za njegov blagor, tedaj imej besedo tudi tedaj, ko gre najbolj za njegov blagor ali njegovo gorje, to je, v razmerju do drugih držav! Diplomacija naj bi ne bila več, kar je bila doslej tuintam, le umetnost macchiavellistike, temveč nravno na resnici in pravici osnovana, socialno vladarju in ljudstvu odgovorna, blaginji in svobodi narodov posvečena služba! Če se vsak spor ne bo dal preprečiti, bi morala biti vsaj resna in poštena volja diplomacije, da bi bila taka vojska — zadnja. A. U.

#### »Svetovni nazor polizobražencev.«

Oskar Schmitz, znani nemški romancier in essayist, je napisal pod tem naslovom duhovito knjigo o monizmu (Die Weltanschauung der Halbgebildeten<sup>5</sup>, München 1914).

Schmitz se bori zoper »polizobrazbo«, češ, sovražnica prave omike in izobrazbe ni neizobrazba, ampak le polizobrazba. In svetovni nazor te polizobrazbe je monizem. Res da je glavni predstavnik modernega monizma učen profesor prirodoslovec, dr. W. Ostwald, toda, pravi Schmitz, eksaktna veda nima nobene zveze z monizmom, Ostwald ni kot prirodoslovec monist, marveč le kot enostranski učenjak, ki je v svojih pozitivnih študijah izgubil zmisel za filozofijo, religijo, etiko in umetnost. Ostwald vara množico in sebe s formulami, ki so res silno jasne in preproste, a tudi silno površne in prazne. Svoj monizem imenuje Ostwald kratkoma »vedo«, a kdo bi bil v dobi vede rad nevedež? Svoje somišljenike imenuje napredne, na višinah človeštva prvujoče duhove, a kdo ne bi bil rad napreden in visok duh?

Filozofija Ostwaldova je res jako preprosta: vse je energija. Ostwald celo misli, da zato ni materialist, in se tudi bori proti mehničnemu razlaganju veselstva, a zanimivo je, da veljajo vsi njegovi ugovori proti materialističnemu mehanizmu tudi proti njegovi energetiki. Ostwald je kot filozof podoben kemiku, ki bi analiziral možgane in bi mislil, da kemična formula možganske snovi vsebuje že tudi razlago Favsta ali Divine Komedije, ali mehaniku, ki proučuje glasbene instrumente in misli, da bo s tem razložil tudi Beethovenove simfonije. Ostwald pobija krščanstvo, češ da nudi le prazno tolažbo onostranskega posmrtnega življenja. Toda ali ni tudi Ostwaldov cilj posmrten in onostranski, ko tolaži svoje, da se žrtvujejo za razvoj bodočega človeštva? Razložek je le ta, da

je po krščanstvu posmrtno življenje naše življenje, po Ostwaldovi religiji evolucionizma pa le življenje drugih; po krščanstvu živimo tudi za svojo srečo, po Ostwaldu le za tujo srečo. Katera tolažba je torej prazna? Sicer pa pravi Schmitz, da Ostwald sploh ne ve, kaj je religija. Glede etike si Ostwald posebno mnogo domišlja. A v resnici je le nezavestno povzel etična načela krščanstva in jim dal energetično obliko. Tako tisti sloveči imperativ: »Ne zapravljaj energije!« Toda v svoji površnosti Ostwald tudi tu ni opazil, da je povzel formule, a je izgubil življenje. Ostwald z vso svojo energetiko ne more odgovoriti na vprašanje: zakaj ne? Zakaj ne bi smel v veselem razkošju trositi energije, kakor jo trosi spomladi narava?

Prirodoslovje je veda, a ni vsa veda; je spoznanje, a ni spoznanje vse resnice. Zato prirodoslovje ne more dati celotnega in enotnega »svetovnega nazora«, in če ga prirodoslovec nudi, more biti ta svetovni nazor le zmota ali prevara.

A. U.

## Literatura.

Sloveči govornik nemških katoliških shodov škof Faulhaber je zbral svoje govore v knjigo »Zeitfragen und Zeitaufgaben« (Herder, Freiburg 1915). Razdelil jih je pod štiri značnice: Religiöse Zeitstimmen. — Unsere Schulaufgabe im 20. Jahrhundert. — Antwort auf die Frauenfrage. — Bekenntnis zur Kirche.

Gospodična dr. F. Imle je napisala moderno študijo o sv. Frančišku Asiškem: »Ein heiliger Lebenskünstler« (Schöningh, Paderborn 1914). P. Holzappel pravi



o njej, da je napisala »resnično zgodovino duše« (eine wirkliche Seelengeschichte). Delo ni biografija v navadnem pomenu, marveč psihološka študija z ozirom na vedno aktualne probleme človeškega srca, hrepenečega kvišku, kakor pričajo že naslovi posameznih poglavij: Weltflucht oder Weltapostolat? — Lebensverneinung

oder Lebensbejahung? — Geisteskultur oder Liebestat? — Idealismus oder Realismus? — Selbstpreisgabe oder Persönlichkeitsentfaltung? Dr. Imle lepo kaže, kako je sv. Frančišek povsod iskal sinteze in harmonije ter jo povečini tudi našel, četudi le v bojih, zakaj tudi svetnikov življenje je vedno bojevanje.

## Kultura.

**W. Wundt: Über den wahren Krieg.** Rede, gehalten in der Alberthalle zu Leipzig am 10. Sept. 1914. Leipzig. Alfred Kröner. Noben narod, mislim, da ne teoretizira o sedanji vojski toliko kakor nemški. To je znak velike ekspanzivnosti nemškega življa, ki se bori sedaj za prvenstvo med narodi-velikani. Zanimivo je čitati to najaktualnejšo literaturo, pa tudi zelo poučno za nas, ki ne moremo sami razpravljati o lastnih zadevah, poučno zlasti še zato, ker je ves tisk ob vojski podvržen strogi cenzuri in zato iz njega odseva vsaj negativno več ali manj tudi mnenje odločujočih oblasti. Oglašili so se k besedi poleg politikov tudi drugi možje vseh strok in stopenj izobrazbe. Med temi je tudi univerzalno naobraženi psiholog iz Lipskega Wilhelm Wundt. Govori o »pravi« in »nepravi« vojski. Prava vojska (pojem je Fichtejev) mu je tista, v kateri se bori narod za svobodo in samostojnost, to je za možnost, da sodeluje pri svetovnem kulturnem delu neodvisno od zavisti ali sile svojih sosedov (str. 4). Tako vojsko, pravi Wundt, vodi sedaj nemški narod. Nepravo, lažnivo vojsko pa vodijo njegovi sovražniki, ki so se

samo iz nevoščljivosti in maščevalnosti združili na pogubo nemštva ter se tudi v samem boju poslužujejo krivičnih, po mednarodnem pravu nedovoljenih sredstev. Največjo krivdo ima Anglija, ki je pod vodstvom Edvarda VII. skovala obroč okoli Nemčije, da jo zaduši. Iz vsega govora zveni misel, da se vsa svetovna vojna vrti okoli Nemčije in Anglije, vse drugo je le okvir, postranska kulisa za ta gigantski boj. Tudi Wundt prorokuje po vojni »srednjeevropsko federacijo«, ki naj bi postala Evropi to, kar je Unija Ameriki: zaščitnica trajnega miru. O zaveznikih Nemčije se izraža dostojneje nego kak Munin, dasi ne prikriva resnične tendence. Vsekakor bo za vsakega inteligenta poučno in koristno brati, kaj mislijo veliki možje o sedanji vojski. A. G.

Prof. Fr. Kovačič: **Alkoholizem.** Maribor 1915. Vprašanje alkoholizma je stopilo v zgodovinskem letu 1914 v nov stadij. Danes samo še najbolj nazadnjaške države dajo vojakom opojnih pijač. Celo Rusija, ki je njena »vodka« prišla v pregovor, je nepričakovano energično nastopila proti alkoholu. In veliki gospodar-

ski — pri nas tudi politični in kulturni — boj narodov, ki se napoveduje po tej vojski, bo z vso neizprosno resnobo zahteval iztreznjenje ijudstva. Bodočnost bo tistih, ki pokažejo večjo notranjo moč. Prof. Kovačič v pričujoči brošurici budi vest slovenskemu razumništvu, ki je dozdej kazalo neodpušljivo brezbriznost nasproti dejstvu, da naš narod dere v gotovo pogubo vključ vsem socialnim organizacijam in napravam. Brez iztreznjenja ljudstva se ne da rešiti socialno vprašanje — to neljubo resnico je ponavljalo že toliko mislecev, a mnogim ne gre pa ne gre v glavo. Saj ljubijo narod, dokler gre vse gladko, tolike žrtve pa — abstinence — te pa vendar ni vreden. Če so res dobre volje, naj sežejo po tej knji-

žici, da se prepričajo, kaj misli učen profesor bogoslovja o alkoholizmu in kaj zahteva od pravih narodnjakov v tem oziru. Brošurica je razdeljena v sledeča poglavja: 1. Boj zoper alkoholizem — socialna in moralna dolžnost. 2. Nekaj iz zgodovine protialkoholnega gibanja. 3. Šola in alkoholno vprašanje. 4. Najuspešnejše sredstvo — zgled. 5. Sv. Tomaž Akvinski in abstinence. 6. Po vojski. Delce obsega 32 strani ter stane 15 v, po pošti 20 v. Naroča se v Tiskarni sv. Cirila v Mariboru ali pri »Sv. vojski«. Naj bi naše razumništvo v teh kritičnih dneh, ko se odločuje usoda tudi našega naroda, dobilo iz nje nove pobude za prevažno socialno delo iztreznjevanja, delo, ki ga vojska ne ovira, temveč celo pospešuje. A. G.

## Sociologija.

### »Sociologija trpljenja.«

Nekam čuden naslov, bi si mislil kdo; nedavno so pisali o vsem psihologije, sedaj pišejo sociologije. Vendar ni brez pravice. Napisal je knjigo s tem naslovom »Soziologie der Leiden« (München 1914) F. Müller-Lyer, avtor na široko zasnovanega dela »Entwicklungsstufen der Menschheit«. Če proučujemo trpljenje — svetovna vojska nam nudi mnogo prilike za to —, bomo videli, da je res premnogo, da, največ in največjega trpljenja socialno proizročene. Mislimo na vse trpljenje, ki je je prinesla vojska; na trpljenje, ki so ga krive socialne, politične in gospodarske razmere (trpljenje delavskih stanov, tlačanih narodov, preziranih kast); na trpljenje vsled družinskih in spolnih

nasprotij; in tudi na premnoge boli in bolezni, ki se zde, da so zgolj individualne, a so jih v resnici mnogo krivi drugi (mislimo na bebstvo, jetiko, živčne in spolne bolezni vsled dedičnosti, alkoholizma, nezdravih razmer itd.). (Če se spomnimo še krščanske dogme o izvirnem grehu, moremo v nekem zmislu reči, da ima vse zlo socialen izvor!) Zato je že mogoče s pridom pisati sociologijo trpljenja: preučevati socialne vire tolikih boli in iskati jim socialne pomoči. Müller-Lyer, prej zdravnik, zdaj sociolog, se je lotil tega dela. Sestavil je najprej sistematično trpljenja (razdelil je vse trpljenje v tri kategorije, ali ker izvira vsako trpljenje iz nekega nasprotja, konflikta, v ontogenične, geneonomične in demonične konflikte).

Potem presoja dosedanje rešitve: brezmiselno prenašanje, iluzije s tolažbami vere, resignacijo in pesimizem. Nasproti tem postavi aktivizem, opirajoč se na moderno vedo: premagati treba možne konflikte z znanstvenim in socialnim delom, z organizacijami, s socialnimi reformami, z evgeniko (seksualno reformo), vzgojo, umetnostjo, z reformo lasti, z mednarodnim sporazumom itd. itd. Ne da se tajiti, da je v teh nasvetih mnogo dobrega (dasi pravzaprav malo novega), kar bo treba bolj in bolj udejestviti, in da se bo s tem človeško trpljenje vsaj dosti zmanjšalo. Na drugi strani pa bi se celotno stanje človeštva po tej sociologiji neizmerno poslabšalo. Problem zla je preglobok problem, kakor da bi ga bilo mogoče rešiti s takimi vnanjimi reformami. A Müller-Lyer, modern naturalist, je zavrgel prav tisto, kar ga more edino resnično rešiti: religijo, krščanstvo. Müller-Lyer sicer priznava, da brez etike in religije ni upanja; priznava celo, da bi člo-

veško trpljenje domala izginilo, ko bi človeštvo krščanske npravne principe res v življenju izvajalo — po pravici da je dejal kardinal Manning, da bi bilo socialno vprašanje rešeno, ko bi bili vsi pravi kristjani —, toda prav tega ni in pa — pravi Müller-Lyer — vse krščanstvo sloni na metafizičnih fikcijah in zato moderno človeštvo ne more več na to pot, ampak mora iskati nove etike in nove religije, ki mu jo more dati le moderna veda. Tu sta dve usodni zmoti: zmotno je, da bi moderna veda sploh mogla dati kako novo etiko in religijo — vse tako govorjenje je le glupa prevara za človeštvo, ki čuti, da brez religije in etike ne more nikamor; — in zmotno je, da so osnove krščanstva metafizične fikcije, ko so marveč nepobitna dejstva (Kristus, evangeliji) in neoporečne resnice (Bog, duša, posmrtnost). Zato je kljub bogatemu znanju Müller-Lyerjev poizkus v bistvu pogrešen.

A. U.

## Filozofija.

### Etika.

Krščanski filozofi radi poudarjajo, da so neka splošna npravna načela skupna last človeštva ter da kažejo na skupen notni vir. Evolucionizem to taji in mora tajiti, ker bi sicer zanikal svojo osnovno dogmo o evoluciji in relativnosti vse resnice. S krščanskimi filozofi se ujemajo tudi stari grški miselci in pesniki. Že pri Sofokleju govori Antigona o prirodnem npravnem zakonu, ki je »ne od danes ali včeraj, ampak večern«. A kaj pravi pozitivna veda? Jezuit Viktor

Cathrein, ki si je izbral študij etike za svoj posebni poklic, je sklenil to vprašanje znanstveno kolikor mogoče do konca zasledovati. Sad tega študija je veliko delo o enoti npravne zavesti v človeštvu: *Die Einheit des sittlichen Bewußtseins der Menschheit. Eine ethnographische Untersuchung* (Freiburg 1914; 3 zvezki: I. 694 str., II. 653, III. 592; cena 36 M). Rezultat je: 1. O splošnosti in enotnosti npravne zavesti v človeštvu ni več mogoč resen dvom. To je sedaj induk-

tivno znanstveno dognano. Vsi narodi, vsa plemena imajo neke osnovne npravne ideje, ločijo dobro in slabo, imajo čut za pravico in krivico, se zavedajo dolžnosti. Seveda v posameznih slučajih tega edinstva ni več; tu moramo priznati relativnost in evolucijo; na praktično ravnanje deluje tolikero vplivov in praksa si spet izkuša priljučiti tudi načela; kljub temu so prva velika načela skupna last vseh (I 11, III 563). Zlasti je pri vseh narodih ostro izražen pravni čut. Ne da bi razna plemena spet in spet ne prelamljala npravnih zakonov, toda čuta, da je to prav, a ono ne prav, vsa človeška slabost in zloba ni mogla iztrebiti. Priča take plemenske reakcije proti krivici je n. pr. tudi tako zelo razširjena krvna osveta, ki je v pravno še preslabo organiziranih skupinah primitivna oblika družinske samopomoči. Kakor pravičnost v ožjem pomenu, tako so tudi sorodne kreposti resničnosti, zvestobe, gostoljubnosti, hvaležnosti povsod znane (III 564). 2. Tudi religija, če ne jemljemo tega izraza v preozkem zmislu, se nahaja pri vseh narodih brez izjeme. Velika večina takozvanih naravnih narodov veruje izrecno v eno najvišje, dobro bitje, mnogi tudi izrecno v stvarnika sveta in

ljudi, drugi vsaj v nadsvetovna osebna bitja, od katerih se čutijo odvisne in ki jih na razne načine izkušajo nakloniti in počastiti. Ker veruje toliko primitivnih plemen v najvišje dobro bitje, ni mogla nastati religija iz strahu. Prav zato se tudi ni mogla razviti religija iz animizma, fetišizma in totemizma (I 29, III 568—574). Tudi vera v posmrtno življenje je v tej ali drugi obliki skupna last vsega človeštva (III 575). 3. Trditev evolucionizma, da sta se religija in morala strnili šele na višji stopnji razvoja, nasprotuje dejstvom (III 575).

Še besedo o razdelitvi velikega dela. Prvi del obsega v 23 pododdelkih takozvane »kulturne narode«, drugi štirje deli »narodne narode« (Naturvölker). Ker je tvarina tako ogromna, jo je bilo mogoče obdelati seveda le nakratko. Tako n. pr. ima o npravnih idejah poganskih Slovanov le nekaj strani (I 136—140). Tudi ni mogoče reči, da bi bili obdelani prav vsi narodi. Tu bo kajpada še široko polje za pozitivne etične raziskave. Vendar jih je obdelanih toliko in tako, kakor Cathrein z neko samozavestjo pravi, da se more imenovati induktivni dokaz popoln (I 32).

A. U.

## Pedagogika.

### Skrb za verskega duha vojaštva.

Primerno vojnemu času stoji danes vojaštvo, konkretna oblika in nositelj vojne sile, v vseh evropskih državah v ospredju. Literatura, predvsem seveda nemška, pa tudi naša, nudi v pretežni večini spise, motive in slike, da, celo

že romane prav iz sedanje vojske, v katerih igra glavno vlogo Mars. Kakor pa je odkrila vojska, kako slabo in krivo smo izvečine informirani o političnih in socialnih razmerah nekaterih pokrajin in držav, tako razodevajo neštnevilne govorjene in pisane sodbe, poročila in spisi o vojaštvu, kako raz-

noliko pojmuje današnja družba dolžnosti, razmere in potrebe vojaštva sploh, zlasti pa še v verskem oziru.

Razveseljivo je dejstvo, da se mnogo in precej splošno priznava in celo poudarja verska zavest kot mogočen pospeševatelj moralne vrednosti, pa tudi praktične, efektivne uporabnosti vojaka v vojski. Celó iz preponosnega poudarjanja našega mogočnega zaveznika, da mu Bog mora podariti venec zmage, in pa iz velikega, sicer bolj malo tradicijam krščanske Evrope odgovarjajočega zaupanja v uspeh izlamske svete vojske, se da razbrati v svojih temeljnih pozitivno versko mišljenje in prikrito priznanje praktične moči verskih sil. Še pomenljivejše pa je dejstvo, da prodirajo danes na vidno površje in v vednost javnosti verski motivi tudi tam, kjer jih že nismo več pričakovali in se je zdelo, da so se že popolnoma izgubili, a jih je žvenket smrtne kose, ki jo vihti Morana nad pomehkuženo Evropo, nenedoma ojačil do vidnih potenc. Tako na primer se danes moli marsikje, moli marsikdo, govori o Bogu in Njegovi pravičnosti marsikateri, v veselo začudenje mnogih, ki imajo priliko slišati o tem.

Vendar pa gredo mnenja o verskih razmerah med vojaštvom daleč narazen. Eni so prepričani, da bo sveži verski duh, priklican od vojskinih grozot, ostal tudi po vojski v moči; drugi sodijo, da se bo ob sklepu miru z rezervnim moštvom porazgubil zopet tod, odkoder je zavel bojni metež, in bo vse ostalo pri starem; nekateri pa upajo, da bodo kot dobra posledica vojske nastale reforme tudi v verskem oziru dvignile vrednost

oborožene sile. Menim, da imajo ti poslednji največ razlogov zase, seveda le, ako se bodo ob pravem času in na pravem mestu podvzeli primerni in zadostni koraki v ta namen.

Z ozirom na splošno vojaško dolžnost in precej dolgi čas, ki ga mladi, tujim vplivom zelo dostopni ljudje prežive v vojaški službi, je umevno, da zanimajo verske razmere vojaštva tudi nas, ki vidimo v trdni verski zavesti in v stanovitnem življenju po veri najtrdnejši temelj kulture in moči naroda in države. Ni nam in ne sme nam biti vseeno, kakšen prihaja cvet našega naroda iz kasaren. Želimo si mož in fantov, ki se v ognju izkušjav in nevarnosti le utrdijo ter najvišjim, verskim načelom in praktičnemu izvrševanju teh načel v vsakem življenjskem položaju zvesti ostanejo. Toda ali je pa to, ne samo teoretično, ampak tudi praktično mišljeno, mogoče spričo mnogih nevarnosti in ovir za versko življenje v vojaški službi? Pod gotovimi pogoji seveda, smemo reči: da!

Zmotna je misel, da je vojaško izobraževanje — smeli bi govoriti tudi o vojaški vzgoji — verstvu vojakov načelno nasprotno ali le indiferentno. Dokaz tej tezi je obstoj in naloga vojaške duhovščine, zlasti pa vojaške službene knjige in predpisi, ki vsebujejo številne, popolnoma jasne in deloma prav konkretne določbe, kako naj se verski duh moštva naše države spoštuje, ohranja, brani in pospešuje. Da si bomo v tem važnem vprašanju že enkrat na jasnem, naj dotična mesta iz vojaških službenih knjig navedem doslovno in v originalu, ki izključuje vsak dvom. Zadostuje, ako se

omejim na citate; komentarja k njim si ni težko storiti.

(Dienstreglement für das k. u. k. Heer, I. Teil, Wien 1904.) § 2. Gottesfurcht. — Die Gottesfurcht ist die Grundlage eines moralischen Lebenswandels und eine Aneiferung zur treuen Erfüllung der Pflicht. Grundsätze, die den Menschen zum strengen Erfassen seiner Obliegenheiten anspornen, ihn in den Beschwerlichkeiten des Lebens unterstützen, seinen Mut beleben, ihm Beruhigung in Gefahren und Trost im Unglücke bieten, müssen geehrt und gepflegt werden. Spott über religiöse Gegenstände oder Verunglimpfung derselben ist ebenso wie alles, was eine Gehässigkeit zwischen den verschiedenen Glaubensgenossen hervorrufen könnte, zu vermeiden. Jedem ist, soweit der Dienst es zuläßt, die Verrichtung seiner Andacht und seiner religiösen Pflichten zur gehörigen Zeit zu gestatten. § 33. Ausgehen der Mannschaft (255). — An Sonntagen sowie an den Feiertagen der verschiedenen Religionsgenossenschaften ist der betreffenden Mannschaft das Ausgehen behufs Verrichtung der Andacht, insofern es der Dienst zuläßt, auch vormittags zu gestatten. § 3. Moralität. — Die Moralität des Soldaten hat als Stütze seines Pflichtgefühles, seiner Treue und Verlässlichkeit eine hohe Bedeutung für den Dienst. Charakter und Lebenswandel des Kriegsmannes sollen tadellos sein. Offen und wahr, ehrlich und treu, halte er sich nicht nur fern von Vergehen und Verbrechen, sondern auch von Heuchelei, Eigennutz und krankhafter Ehrsucht. Er strebe nach Achtung und Anerkennung, nach Auszeichnung und Ruhm,

aber nur auf der geraden Bahn redlicher Pflichterfüllung. Er hüte sich vor Trunkenheit, Hazardspiel, leichtsinnigem Schuldenmachen und Umgang mit schlechter Gesellschaft.

(Dienstreglement, III. Teil, Wien 1890.) Persönliche Vorschriften. § 4. Der Unteroffizier... soll in Bezug auf Moralität, Eifer und Pflichtgefühl das Vorbild seiner Untergebenen sein (33). Er muß sich bemühen, die guten Eigenschaften seiner Untergebenen zu festigen, den üblen Neigungen aber mit allen verfügbaren Mitteln entgegenwirken (34). § 24. Der Kompagnie-Kommandant trägt die volle Verantwortlichkeit für die Erhaltung des Mannes, für die Disziplin, Moralität... der Kompagnie (206).

(Dienstreglement, I.) VIII. Abschnitt. Ehrenbezeugungen. § 46. Beim Begegnen des Hochwürdigsten benehmen sich einzelne Personen katholischer Religion nach dem Gebrauche ihres Ritus... (348). Truppen haben die im Exerzierreglement vorgeschriebenen Ehrenbezeugungen zu erweisen. § 55. An Kirchenfesten können einzelne Personen des Heeres, insofern es der Dienst zuläßt, teilnehmen... § 58. Gottesdienst. — Damit die Militärpersonen ihren religiösen Pflichten nachkommen und ihre Andacht, soweit es der Dienst zuläßt, zur gehörigen Zeit verrichten können, sind die Stunden, zu denen in den Gotteshäusern der... Gottesdienst abgehalten wird, durch Vermittlung der Militärstationskommanden rechtzeitig zu verlautbaren... Mindestens allmonatlich einmal sind, wo es angeht, die Truppen, nach ihren Religionsgenossenschaften gesondert, ... zum Kirchenbesuche zu führen...

§ 79. Ehrenbezeugungen der Wachen und Posten. — Die Wachen treten zur Ehrenbezeugung unter das Gewehr vor: a) dem Hochwürdigsten ... in dem unter a) bezeichneten Falle wird die Stellung »zum Gebet« ... kommandiert (600). Die Wachen am Hoflager der Allerhöchsten Herrschaft leisten die Ehrenbezeugung nur vor: a) dem Hochwürdigsten durch Annahme der Stellung »zum Gebet«; ... e) den Kardinälen ... (601). In der Zeit von der Retraite bis zur Tagwache treten die Wachen nur vor dem Hochwürdigsten ... unter das Gewehr (602). Die Posten ... haben: vor dem Hochwürdigsten, ... die Kopfwendung zu vollziehen (606). Das Spalier leistet nur außerhalb eines Gotteshauses und lediglich bei Annäherung des Hochwürdigsten ... die Ehrenbezeugung ... (500). — XV. Abschnitt. Kriegsartikel (obsegajo najbolj važne in bistvene določbe vojaškega kazenskega zakonika). Artikel XXV. Von der Religionsstörung. — Gotteslästerungen, Störungen von Religionsübungen einer im Staate anerkannten Religionsgenossenschaft, entehrende Mißhandlung an den zum Gottesdienste gewidmeten Gerätschaften, öffentlich bezeugte Verachtung der Religion werden mit Kerker bis zu einem Jahre, und wenn durch die Religionsstörung öffentliches Argernis gegeben worden ist, mit schwerem Kerker bis zu fünf, bei großer Bosheit bis zu zehn Jahren bestraft.

Glede prejemanja svetih zakramentov obstoja v naši armadi praksa, da se v oddelkih vodijo vojaki k spovedi in sv. obhajilu enkrat v letu, v velikonočnem času. Pravtako je v navadi enkrat na

mesec in pa ob večjih praznikih oficialni »Kirchengang« moštva v paradi, z godbo na čelu. Postno hrano dobivajo katoličani v armadi na veliki petek in božično vigilijo; za vse druge dni imajo dispenzo od rimske stolice, oziroma (deželna bramba) od pristojnih ordinariatov.

Postava sama in nje duh, pa tudi legitimna praksa, je torej povsem korektna, verstvu pravična in deloma celo naklonjena. Sankcija te postave je najpopolnejša. (»Die Bestimmungen des Dienstreglements müssen ihrem Geiste nach aufgefaßt, durch die Officiere der Mannschaft ... erläutert und eingepreßt, von sämtlichen Personen des Heeres aber, welche Charge sie immer bekleiden, ausnahmslos als unabweichliches Gesetz beobachtet und selbst in formeller Beziehung genau vollzogen werden.« Schönbrunn, am 6. August 1873. Franz Joseph m. p.) Seveda je lahko mogoče, da neposredni izvajalci te postave, podčastniki in nižji častniki, teh določb natančno ne poznajo in zadosi ne upoštevajo, a temu ne bi bilo težko odpomoči. Samo opozoriti bi bilo treba najvišjo vojaško oblast, ki je poklicana čuvarica postave in nje udejstvovanja, da ona s primernimi odredbami urgira in uredi izvrševanje teh postavnih določb. Morebiti bo čas po vojski temu posebno primeren. Saj vemo iz preteklih in sedanjih časov, kako globok, resničen in tudi praktičen je verski čut in katoliško prepričanje naše vladarske hiše in posebej še Njegovega Veličanstva cesarja, kateremu je v vseh ozirih absolutno podrejena vojna sila države. Gotovo bo našlo njegovo najvišje priznanje vsako prizadevanje, ki stremi za tem, da

se okrepi v njegovi armadi verski duh, ki je najtrdnejši temelj monarhije. Delavno skrb za pripravo mladeničev na vojaška leta, ki se je v zadnjem času po vnetem prizadevanju ljubljanskega nadpastirja zbudila med nami, bodo merodajni faktorji najuspešneje podpirali s tem, ako na odločilnem mestu izposlušajo natančnejše izvrševanje že obstoječih postav in določb, ki urejajo versko življenje vojaštva. S tem bi bilo to za narode in državo enako važno vprašanje od spodaj navzgor s pripravo rekrutov na vojaško življenje, od zgoraj navzdol pa z udejstvovanjem že od l. 1873. obstoječih postav zadovoljivo rešeno in trud avstrijskega episkopata z uspehom poplačan. Samo pripravljane rekrutov pa mora ostati vedno le polovično delo, dokler obtežujejo stare ovire udejstvovanje verskega duha, ki ga dobro pripravljene rekrute prinese seboj v vojake.

#### *I. Hafner.*

**D o d a t e k.** K tem hvalevrednim mislim bi le dodali, da se nam zdi mnogo, morda največ zla med vojaštvom kriv napačen pojem »moralitete«. Tu treba, da se tudi vojaštvo vrne k dekalogu, ki kliče vsem: ne prešuštvuj! V celih slojih vojaštva živi še tisti zastareli predsodek, da je spolna zdržnost na kvar zdravemu moštvu, kakor da ne kriči vsa zgodovina sedanje vojske, da izvira pravo moštvo iz nravne resnobe in iz odpovedi, iz lehkomiselne uživanjaželjnosti pa poleg nemoške bojazljivosti še tista grda kuga, ki tudi fizično uničuje vojake. Blagoslovljen tisti vojskovodja, ki bi tu izvedel brezobzirno in korenito reformo!

*Op. ur.*

#### **F. W. Foerster, Das österreichische Problem (Wien, 1914).**

Še pred vojsko je izšlo to delo, a je vredno, da je beremo tudi med vojsko za po vojski.

Foerster je pedagog in avstrijski problem mu je v prvi vrsti pedagogičen problem. Velika Avstrija je mogoča le, če se izvrši v avstrijskih narodih veliko delo samovzgoje. Dosedaj je bila vsa politika osredotočena v nacionalnem sebičju. Ta politika je doživela bankrot in je silno oškodovala ne le države, ampak tudi narode same. Najprej duševno in kulturno. Če je višek vsega nacionalno samoljubje, tedaj posveti ta kolektivni egoizem z narodno frazo tudi to, kar je v resnici nekulturno, nizke nagone, če so le v službi nacionalizma, sirov in divji plemenski boj, in tako tudi narodi sami le bolj posirove in podivjajo. »Prava plemenska življenjska sila ni v mesu in krvi, marveč v kulturnih vrednotah srca in značaja. Moderna 'plemenska higiena' tiči v tem oziru še docela v materializmu« (str. 25). A taka politika oškoduje narode tudi politično. Brezobzirna sila na eni strani mora vzbuditi spet le brutalnost na drugi strani. »Utopija vseh utopij je, če kdo misli, da bo kak narod v Avstriji na ta način uveljavil svoje pravice« (str. 24). Treba je torej med avstrijskimi narodi, predvsem med Germani in Slovani sporazuma. Le na slovanско-germanski kulturni skupnosti se more snovati mogočna Avstrija. »Kot mož Nemeč pravim nemški mladini: Upam, da pride čas, ko boste kljub vsej lojalnosti nasproti nemštvu tu v Avstriji nehali peti »Die Wacht am Rhein«, spev iz popolnoma drugih historičnih in



kulturnih razmer in ki vas nasproti slovanskim narodom kaže, kakor da imate tudi nje za 'dedne sovražnike', ko vam jih je marveč dala previdnost kot brate, da uresničite z njimi višjo skupnost« (stran 27). Nekateri namigujejo na češko »nelojalnost«. Toda to je prav, kar trdim, pravi Feorster. »Uganjanje Schönererja in sodrugov je moralo roditi take usodne sadove in avstrijsko misel tudi v drugih narodih težko oškodovati, kakor je bilo sploh lahko uvideti, da bo pospeševal ta slepi plemenski boj brez vsakih višjih vidikov na vseh straneh veleizdajstvo, zdaj tu, zdaj tam« (48). Seveda je pa treba za tak prepород v zmislu slovansko-

germanske kulturne skupnosti v edini Avstriji nraavnih in religioznih sil. »Zelo usodno je, da manjka širokim avstrijskim nemškim slojem močne religiozne opore proti nacionalnim strastem in da tuintam ni več zmisla za to, kaj je ravno krščanska religija dala nemštvu... Krščanstvo je nebeški ogenj, ki pogloblja in krepi vse najboljše sile srca in duha in jih tako očiščuje. Zato je tako važno oplemeniti mogočne nacionalne sile z nraavno-religiozno resnico in jih tako osvoboditi nizkih nagonov. Sicer se le uresniči, kar je dejal Grillparzer: Von der Humanität durch die Nationalität zur Bestialität!« (22).

A. U.

## Beležke.

**Še o Zorzutovi knjigi.** — V zadnjem »Času« mi očita S. G. glede na moje poročilo o Zorzutovih legendah in pravljicah, da sem videla »bisere« in »religioznost«, a spregledal nečedne besede, spotekljivosti in priskutno pisarjenje. Ne bi odgovarjal, a ker se mi očita površnost glede moralnih in verskih reči, naj opravičim svoje stališče. Kdor pozna le količkan furlansko ljudstvo, njega značaj in dušo, bi sramotjenja verskih čuvstev Furlanom nikdar ne očital. In furlanske narodne pravljice in legende so vendar zrcalo narodne duše, ali ne? Neokuženi od moderne konvencionalnosti so si ohranili pristne, naivne in šegave rečenice in »nečedne« besede, ki ne vsebujejo nič, prav nič zlobe, ampak so večinoma izraz krepkega in zdravega moralnega čuta in mišljenja. Kar se pa tiče »zaničljivih« vlog župnika in priorja, je stvar taka-le: furlanska duhovščina je živela in še živi v tako ozkem, familiarnem stiku s preprostim ljudstvom, da je pokazala v občeuanju poleg plemenitih strani tudi nujno morebitne napake, ki jih je potem narodna pravljica poosebila v tem ali onem duhovniku, ne da bi ga »zaničevala«, ampak da bi dala izraz svo-

jemu poštenemu, odkritosrčnosti željnemu mišljenju, ki je glavna psihična komponenta Furlana. Že iz tega sledi, da je očitek glede »masonskih sredstev« in »priskutnega pisarjenja« o Kristu brez podlage in lepi, čisti Zorzutovi knjigi podtaknjen. Sicer bi je pač furlanska duhovščina ne podpirala in razširjala, kakor to dela z veliko vnemo!

*Alojzij Res.*

Marljivi preiskovavec slov. umetniške zgodovine, V. Steska, je podal v drobni, a skrbno sestavljeni knjižici »**Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani**« (Ljubljana 1915) zanimiv odlomek iz naše kulturne zgodovine, tristoletno zgodovino šentjakobske cerkve z nje umetninami. Delcu je dodanih 9 slik in 3 strani slovstva.

Ljubljanski škof je napisal kratko navodilo »**Priprava otrok**« za prvo sv. izpoved, prvo sv. obhajilo in sv. birmo (Ljubljana 1915). Navodilo bo katehetom dobro služilo, saj se vse bolj spoznava, kolikega pomena so za krščanski prepород ljudstva prvi sv. zakramenti otrok, a za te kolikega pomena je skrbna priprava s psihološko zasnovanimi katehezami.

Kranjske »Izobraževalne knjižnice« je izšel II. zvezek (Kranj 1914, založilo »Tiskovno društvo« v Kranju). V njem je zbral V. Hybášek iz češčine šest lepih črtic »Iz ptičjega življenja«.

»Svetovne vojske« so izšli 9., 10., 11. in 12. sešitek. Deseti sešitek prinaša pisma slov. vojakov. Priložen je tudi lep velik zemljevid Evrope s slovenskim besedilom (za naročnike 1 K, za druge 2/40 K). Naročnina znaša za četrtletje (6 zvezkov) 3 K.

V »Hrvatski Straži« (1915, zv. 1.—3.) je objavil biskup dr. A. Mahnič vrsto tehtnih člankov o **interkonfesionalizmu**.

V »Monatsschrift für christliche Sozialreform« (1914, str. 303—7) tolmači prof. dr. A. Pavlica Vogelsangove nazore o **kapitalu in delu** nasproti Wiardu Kloppu. Wiard Klopp (ki je izdal »Soziale Lehren des Freiherrn Karl v. Vogelsang«, 1894) namreč trdi, da je Vogelsang obsojal obresti iz pösode, ne pa obresti od zemljišča, sirovin, orodja, skratka od »kapitala«, ki ga kdo vloži na svoj riziko v delovni proizvodni proces. Kapital je »die Summe an stofflichen Gütern, die erforderlich sind, damit die Arbeit das Ziel der Mehrwertbildung erreicht«. »Kapitalzins« bi bil torej dovoljen v raznih oblikah kot zemljiška renta, hišna renta, dividenda od akcij, oduški pa »Darlehenszins«. Dr. Pavlica nasprotno trdi, da je Vogelsangu kakor Marxu le delo činitelj vrednosti in nadvred-

nosti in da so kapital proizvajalna sredstva le v nekem določenem socialnem razmerju, namreč kolikor dajejo lastniku v gotovih gospodarskih razmerah legalno možnost, da si brez svojega dela prisvaja nadvrednost, ki jo proizvaja tuje delo. Potemtakem bi bilo jemanje obresti v vsaki obliki (tudi kot renta, najemščina, dividenda) oduško izkoriščanje.

V Rimu je predaval francoski romanopisec René Bazin o **religiozni plati sedanje vojske**. Francoz kardinal Billot ga je zahvalil za lepe katoliške misli, obenem pa je opozoril tudi na nevarnosti, ki jih ima sedanja vojska za religioznost. Ena takih nevarnosti je desorganizacija, razruvanje cerkvenega življenja tam, kjer morajo tudi duhovniki z orožjem v vojsko. Tolažba, da masoni, ko so kovali ta zakon, niso prevideli, koliko dobrega bo tak duhovnik lahko storil vojnim tovarišem na bojnem polju, je slaba, zakaj masoni so le predobro prevideli, koliko hudega zadene s tem zakonom cerkev doma in da tisto dobro ni v nobeni primeri s tem zlom. Druga nevarnost je pa, da si nadene vojno navdušenje versko odelo in se izpremeni v nekako obožavanje domovine in nacionalnosti. Ljubezen do domovine je vzvišena in lepa krščanska dolžnost, a verski kult domovini ne gre. Zloraba z naslovom »mučenci«, ki ga nekateri dajejo za domovino padlim vojakom, dokazuje, da se mnogi katoliki te nevarnosti niso popolnoma ognili. (Kath. Kirchenzeitung, 1915, Nr. 13.)

## Glasnik »Leonove družbe«.

### Novi ustanovniki »L. D.«:

Andrej Ramoveš, duhovni svetnik in župnik, Dobropolje (K 200);

Jernej Hafner, c. kr. vojni kurat (III. in IV. obrok K 100);

Tomaž Tavčar, kaplan, Čemseni (I. in II. obrok K 100);

Miloš Schmid, župnik, Solčava (I. obrok K 50).

Knjižnica tretjega reda v Ljubljani (I. obrok 50 K).

## »Času« doposlane publikacije.

Viktor Steska, »Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani«, Ljubljana, 1915.

Anton Bonaventura, škof ljubljanski, »Priprava otrok za prvo sv. izpoved, prvo sv. obhajilo in sv. birmo. Ljubljana, 1915.

»Svetovna vojska« 10., 11. in 12. sešitek. Priloga : Zemljevid Evrope. Cena za zemljevid K 2'40. Četrletna naročnina za »Svetovno vojsko« (6 sešitkov) 3 K. Katoliška Bukvarna v Ljubljani.

Izobraževalna knjižnica. 2. zvezek. Izdaja »Tiskovno društvo« v Kranju, 1914. Cena 40 vin. s poštnino vred.

Domača knjižnica. 1. in 2. zvezek. Izdaja dr. Lj. Koser, Juršinci pri Ptujju (Štajersko). Ljubljana, 1915. Katol. tiskarna. Cena 60 vin.

---

## Publikacije »Leonove družbe« l. 1915.

L. 1915 izide četvero publikacij L. D.:

1. »Čas«, znanstvena revija (šest zvezkov);
2. P. St. Škrabec, »Izbrani spisi«, 1. zvezek;
3. Dr. J. Gruden, »Slovenski župani v preteklosti«;
4. Coloma, »Malenkosti«, roman.

Članarina (naročnina) znaša 6 K. — Knjige 2.—4. izidejo radi vojske šele na jesen.

---

**Prošnja uprave »L. D.«** Vse člane lepo prosimo, naj bi nam vselej naznanili morebitne izpremembe bivališča, ker sicer ni mogoče redno dopošiljanje publikacij.

---

»Leonova družba« je izdala in priporoča naslednja dela:

Dr. Fr. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*:

I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. Ljubljana 1903. 8 K, vezana 11 K.

II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. Ljubljana 1906. 10 K, vezana 13 K.

III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVII + 330. Ljubljana 1911. 6 K, vezana 9 K.

Dr. Jos. Gruden, *Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*. Str. 148 in 19 slik. Ljubljana 1908. 5 K, vezana 6 K.

Dr. Al. Ušeničnik, *Sociologija*. Str. XV + 840. Ljubljana 1910. K 8'50, vezana K 10'80.

Vsa ta dela se dobe v Katoliški Bukvarni v Ljubljani.